

Wyniki ewaluacji projektu „Twoje prawa – moja sprawa”

Data publikacji: 16.04.2018 r.

Kontekst badania

Podstawowe informacje o projekcie

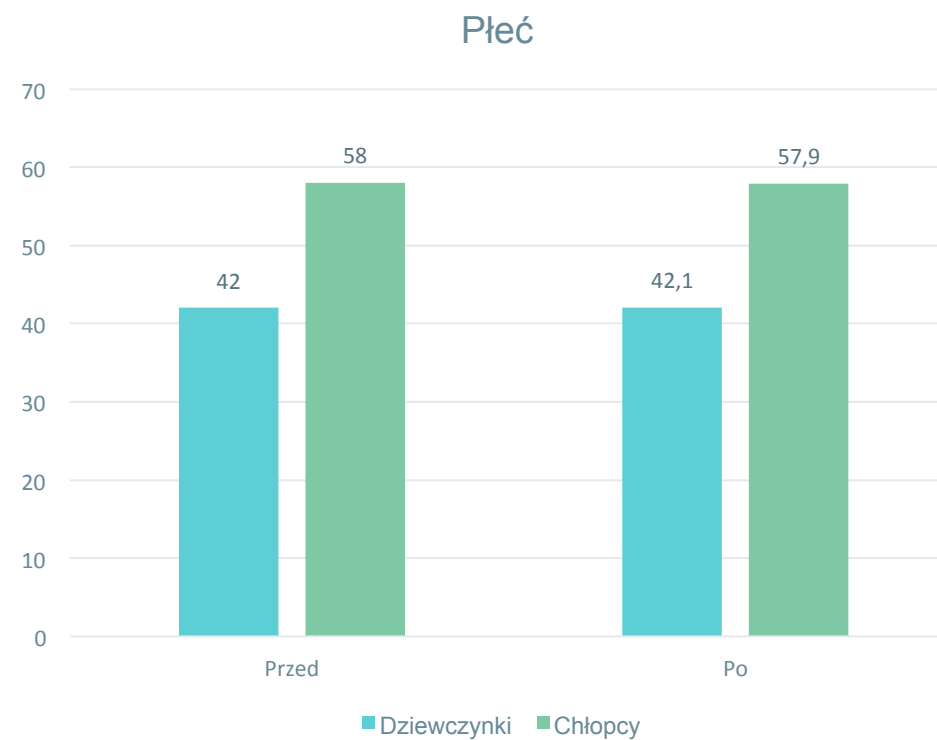
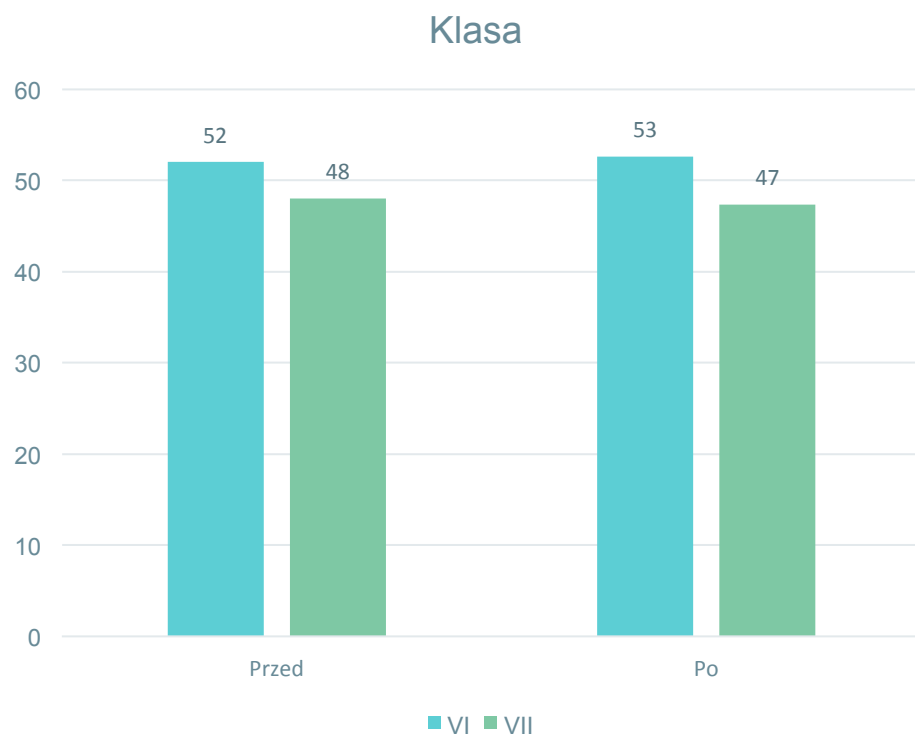

- Zgodnie z zapisami wniosku, celem projektu było promowanie świadomości obywatelskiej i zrozumienia istoty praw człowieka wśród młodzieży warszawskich szkół podstawowych i ponadpodstawowych.
- Cel główny miał być zrealizowany poprzez cele szczegółowe:
 - wyposażenie młodzieży w wiedzę o prawach człowieka, tak by rozpoznawali, kiedy prawa te są łamane,
 - Wykształcenie u młodzieży umiejętności niezbędnych do obrony praw człowieka, tak aby byli zdolni do działania mającego na celu zmianę istniejącego stanu rzeczy, kiedy uznają to za konieczne,
 - Wykształcenie u młodzieży postaw szacunku dla praw człowieka, taka by świadomie nie łamali praw innych
- Projekt miał charakter pilotażowy i realizowany był w dwóch klasach – 6 oraz 7.
- W ramach projektu każda klasa brała udział w 3 warsztatach. Były one poświęcone:
 - Prawom człowieka
 - Otwartości i szacunkowi
 - Odpowiedzialnemu i bezpiecznemu korzystaniu z Internetu.

- Identyfikacja poziomu samooceny uczestników projektu → analiza zmian poziomu samooceny przed i po projekcie
- Identyfikacja skłonności uczestników projektu do uprzedzeń i dyskryminacji → analiza zmian skłonności do uprzedzeń i dyskryminacji przed i po projekcie
- Identyfikacja postaw uczestników wobec zasady traktowania innych ludzi z szacunkiem, praw człowieka, mowy nienawiści → analiza zmian postaw przed i po projekcie
- Ocena atrakcyjności i użyteczności zajęć z perspektywy uczniów

- Ankiety papierowe realizowane przed (30.01.2018) i po projekcie (22.03.2018)
 - Część pytań wspólna w ankiecie pretest i posttest → analiza zmiany
 - Część pytań odrębna w ankiecie pretest i posttest
 - Pytania otwarte i zamknięte
 - Liczba zrealizowanych ankiet
 - Pretest – 41
 - Posttest - 44
 - Liczba kompletnych par ankiet pretest – posttest: 38 (sprawdzenie spójności odpowiedzi ze względu na płeć)
- Kupony ewaluacyjne realizowane bezpośrednio po każdym zajęciach
 - Pytania zamknięte
 - Pytania graficzne – identyfikacja emocji
 - OGRANICZENIA METODOLOGICZNE
 - Brak grupy kontrolnej → trudności w uchwyceniu rzeczywistego wpływu projektu (rola czynników zewnętrznych)
 - Ograniczenie się do badań ilościowych
 - Chwiejność i zmienność postaw młodzieży lub ich słabe ukształtowanie (niektórzy mogą nie mieć wyrobionej opinii w sprawach, o które pytamy)
 - Swobodny stosunek młodzieży do ankiety (małe zaangażowanie, żarty) oraz tzw. „efekt ankietowy”

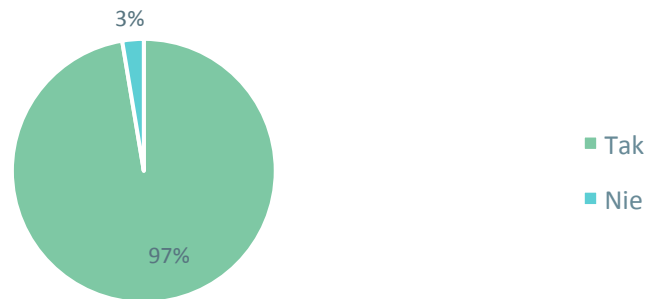
Metodologia badania – charakterystyka badanej grupy pretest i postest

Metodologia badania – charakterystyka badanej grupy - postest

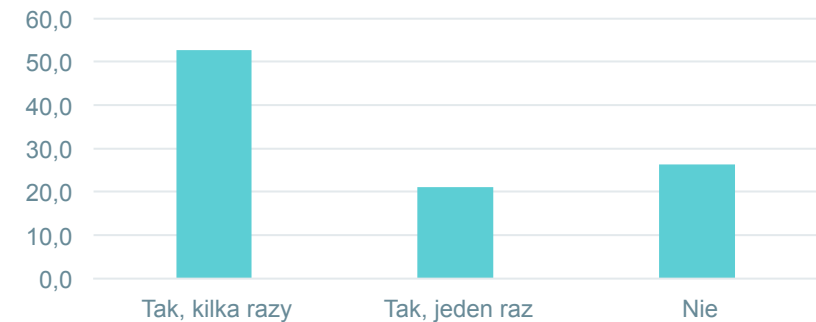
Czy w ostatnie wakacje wyjechałeś/aś gdzieś poza Warszawę na co najmniej tydzień?

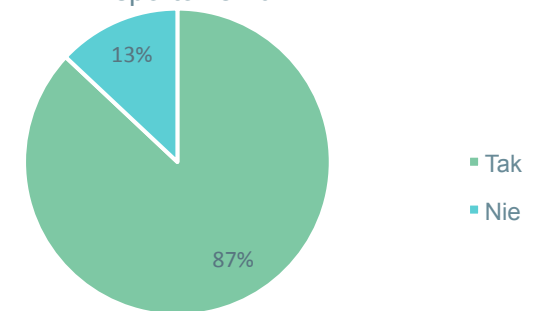
Ile czasu w ostatnie wakacje spędziłeś/aś poza Warszawą?

Czy w ciągu ostatnich 3 lat byłeś/aś za granicą?

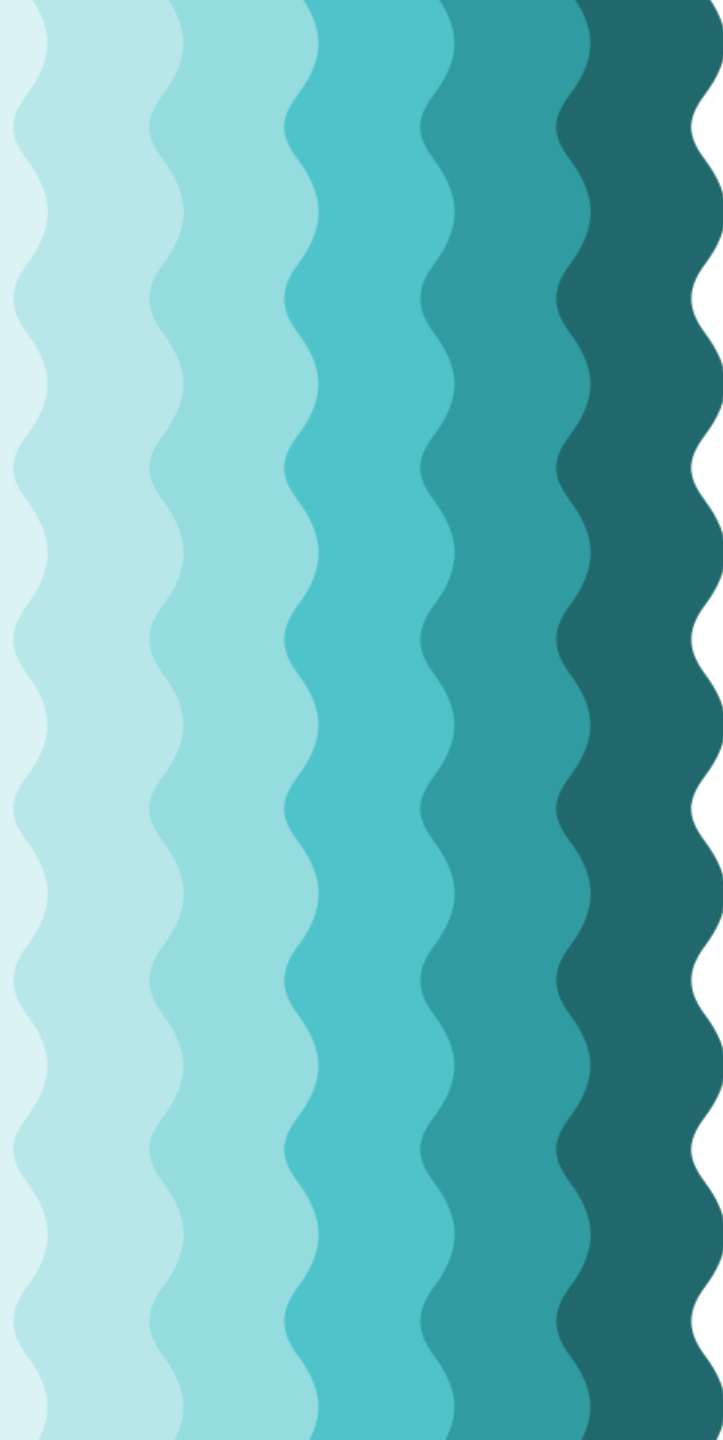

Czy kibicujesz jakiemuś klubowi sportowemu?

- Doświadczenie wyjazdów za granicę jako wskaźnik statusu ekonomicznego oraz element kontaktu z obcością. Podział na osoby które wyjeżdżały kilka razy oraz najwyżej raz.
- Kibicowanie jest doświadczeniem niemal wszystkich badanych, nie może być brane pod uwagę jako czynnik różnicujący.

Ocena zajęć
bezpośrednio po
warsztatach oraz
z perspektywy
całego projektu

Emocje towarzyszące zajęciom

(na podstawie kuponów ewaluacyjnych)

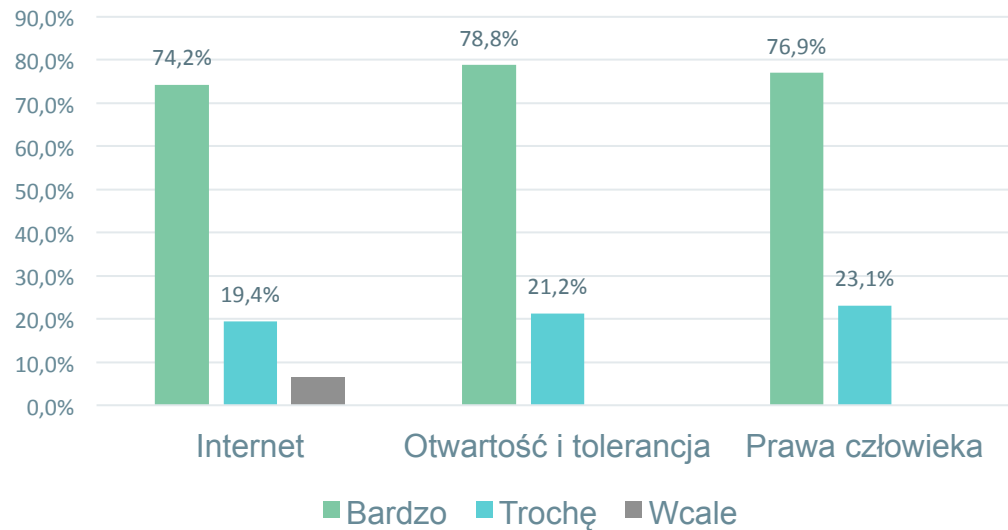
Jak się czuleś/czulaś na zajęciach?	Otwartość i szacunek	Prawa człowieka	Internet
Zadowolony	82%	82%	81%
Wesoły	76%	67%	74%
Zaciekawiony	66%	67%	65%
Zamyślony	32%	31%	45%
Podekscytowany	39%	18%	39%
Dumny	29%	23%	29%
Zaskoczony	21%	23%	13%
Zmęczony	13%	21%	16%
Zagubiony	8%	8%	6%
Przygnębiony	8%	8%	6%
Znudzony	11%	8%	0%
Smutny	5%	5%	6%
Niespokojny	5%	8%	3%
Zirytowany	0%	5%	3%
Onieśmialony	5%	0%	3%
Niezadowolony	0%	0%	0%
Zdenerwowany	0%	0%	0%
Sfrustrowany	0%	0%	0%

- Zajęcia wywołały w uczniach właściwie wyłącznie pozytywne emocje – zadowolenia, wesołości, zaciekawienia, ale też zamyślenia.
- Poszczególne warsztaty wywoływały podobne emocje. Na zajęciach o prawach człowieka młodzież trochę częściej czuła się zmęczona a rzadziej podekscytowana i wesoła. Być może zajęcia były trochę trudniejsze i mniej „zabawowe” w formie.
- Na zajęciach o Internecie młodzież częściej czuła się „zamyślona” ale jednocześnie te zajęcia rzadziej ją zaskakiwały. Młodzi to pokolenie „cyfrowych tubylców”, więc trudno by Internet ich zaskakiwał. Natomiast kwestia „mowy nienawiści” w sieci może być dla nich frapująca.
- Wskazywana wesołość wynika prawdopodobnie z warsztatowej formuły zajęć, zadowolenie, zaciekawienie, zamyślenie prawdopodobnie jest pochodną zarówno formy jak i treści.

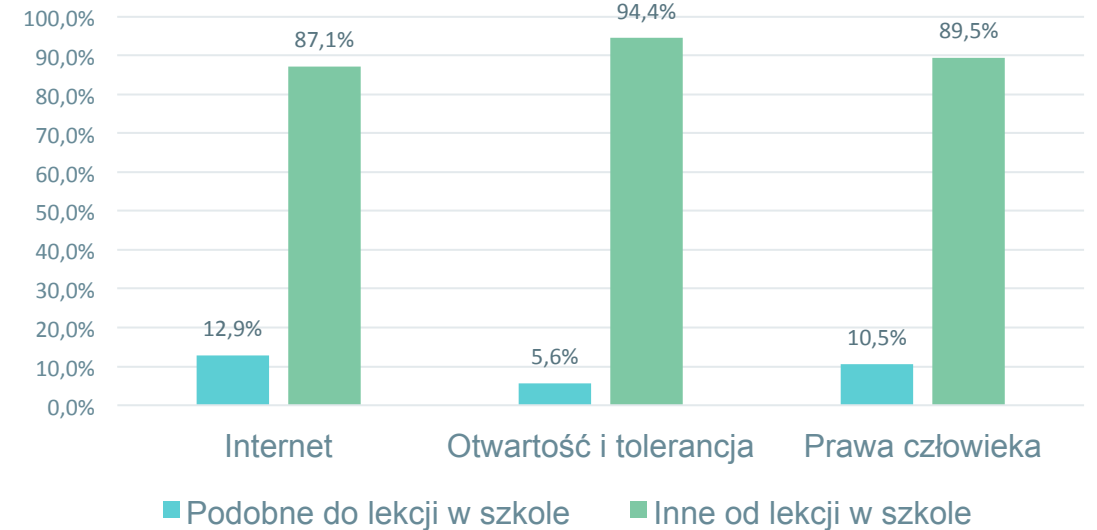
Ogólna ocena zajęć

(na podstawie kuponów ewaluacyjnych)

Czy podobały Ci się te zajęcia?

Czy te zajęcia były?

- Pozytywne emocje i zadowolenie z zajęć mogą być czynnikiem sprzyjającym zdobywaniu wiedzy i zmianie postaw. Zdecydowana większość uczniów deklaruje, że zajęcia bardzo im się podobały
- Pozytywna ocena zajęć w dużym stopniu może wynikać z tego, że były one postrzegane przez uczniów jako odmienne od tego, co się zwykle dzieje na lekcjach, stanowiły więc przełamanie szkolnej rutyny.

Co uczniom najbardziej zapadło w pamięć po zajęciach?

(na podstawie ankiety posttest)

19% potrzeba szacunku, „to jak należy traktować innych”

19% nic

14% film

10% dobra zabawa, miło/przyjemnie spędzony czas

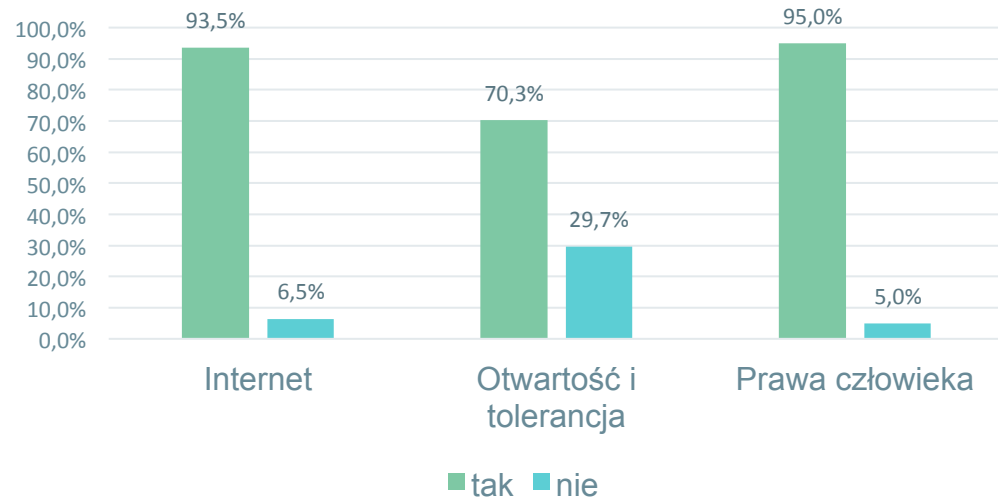
7% niebezpieczeństwa w Internecie

- Bardzo duża różnorodność wypowiedzi w pytaniu otwartym
- Jedynym powtarzającym się wskazaniem metody pracy jest film – sugeruje to, że dobrze sprawdza się przedstawianie historii konkretnych bohaterów.

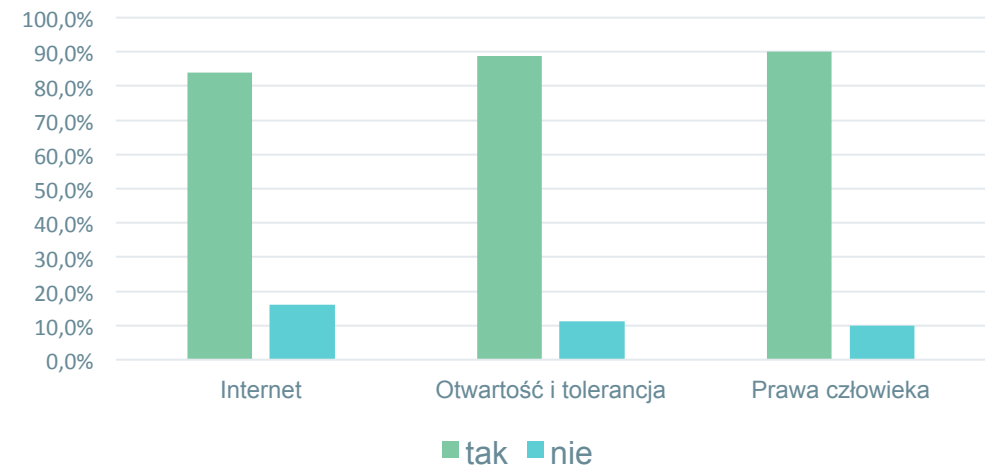
Aktywność w trakcie zajęć

(na podstawie kuponów ewaluacyjnych)

Czy w trakcie zajęć zabierałeś/aś głos w rozmowie?

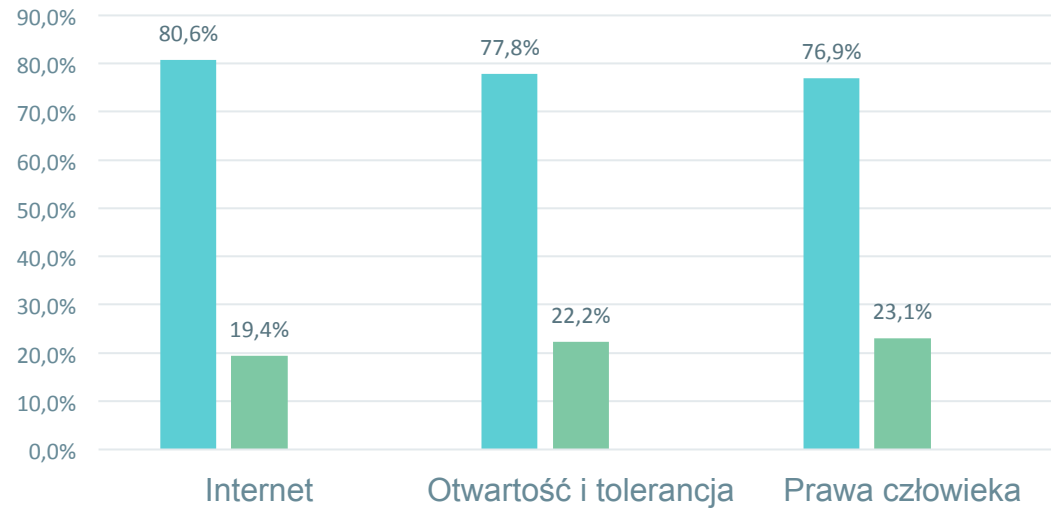
Czy czułeś/aś, że możesz swobodnie się wypowiedzieć?

- Zajęcia sprzyjały dyskusji i swobodnemu wyrażaniu opinii.
- W przypadku wszystkich zajęć, zdecydowana większość uczestników czuła, że może się swobodnie wypowiedzieć.
- Wyraźnie mniejszy odsetek osób deklarujących, że zabierał głos w rozmowie w przypadku zajęć o otwartości i tolerancji może wynikać ze specyficznej, warsztatowej formy zajęć, zakładającej dużo wspólnego działania i pracy w grupach, nieco mniej dyskusji, stanowiącej pole do indywidualnych wypowiedzi.

Zrozumienie w trakcie zajęć (na podstawie kuponów ewaluacyjnych)

Czy wszystko rozumiałeś/aś?

- tak, wszystko
- prawie wszystko
- niektórych rzeczy nie rozumiałem

- Zdecydowana większość uczniów po każdym z zajęć miała przekonanie, że wszystko rozumiała. Warto zwrócić uwagę, że różnice w przypadku potencjalnie najtrudniejszego tematu, jakim są prawa człowieka są niewielkie.
- Sugeruje to, że zajęcia były poprowadzone w sposób dobrze dopasowany do wieku i zainteresowań uczniów.
- Biorąc jednak pod uwagę wiek dzieci (oraz odpowiedzi w ankiecie post-test) możemy postawić pytanie, czego dotyczyło to zrozumienie – czy konkretnych zadań/gier/zabaw, czy również „przesłania”, które z nich płynęło.
- Uczniowie mają wyraźny problem ze zrozumieniem i umiejętnością sformułowania celu całego projektu, czyli wszystkich zajęć, zobaczenia tego, co je łączy.

Cel zajęć w oczach uczniów – po co były te zajęcia?

(na podstawie ankiety posttest)

- 32% nie wiem i brak danych (w tym brak danych 18%, nie wiem – 14%)
- 21% abyśmy nauczyli/dowiedzieli się czegoś nowego
- 18% aby uświadomić, że trzeba szanować każdego człowieka/kogoś kto jest inny
- 7% aby pokazać, że każdy człowiek ma prawa
- 5% abyśmy wiedzieli jak się zachować
- 5% aby sprawdzić czy jesteśmy tolerancyjni
- 5% aby pokazać nasze prawa

aby okazać, jak reagować na przemoc

aby nauczyć nas odpowiedzialności

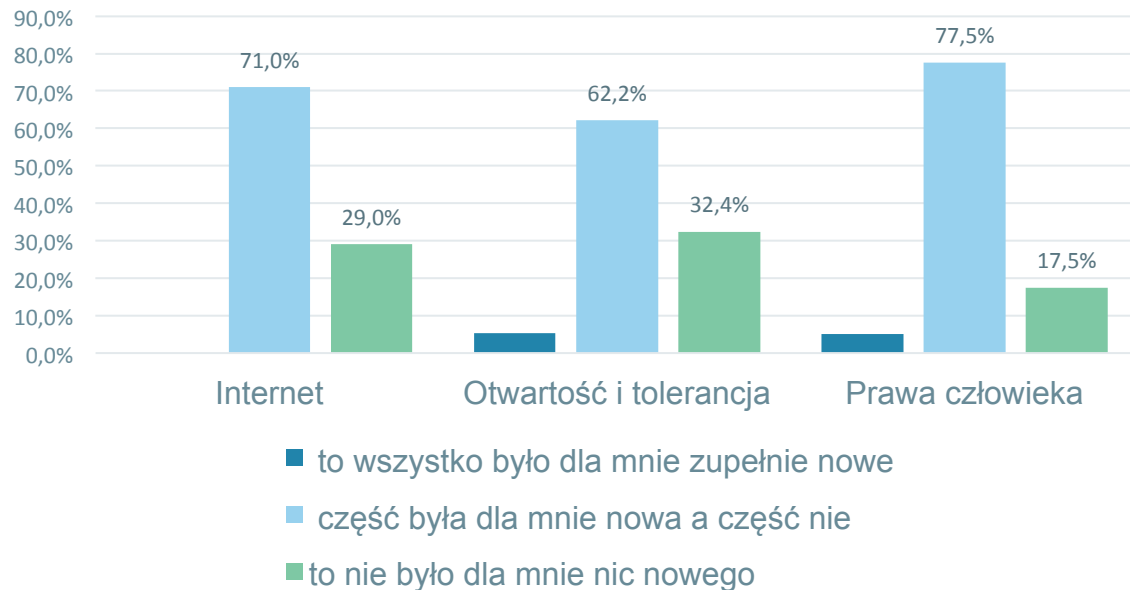
żeby nie było lekcji

aby nauczyć nas jak korzystać z Internetu

Ocena tematyki zajęć

(na podstawie kuponów ewaluacyjnych)

Rzeczy, o których mówiliście na zajęciach

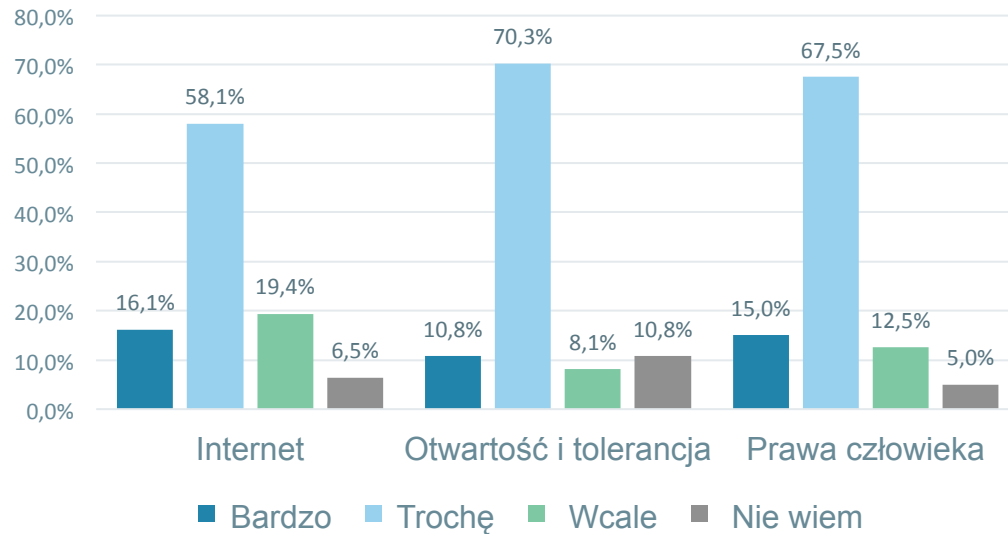

- W przypadku wszystkich zajęć większość uczniów miała przekonanie, że przynajmniej część treści była nowa.
- Zrozumiałe wydaje się, że największy odsetek uczniów deklarujących, że zetknęło się nowymi treściami występuje w przypadku warsztatów o prawach człowieka. Problematyka ta jest w bardzo ograniczonym stopniu obecna w szkole, w największym stopniu miały one na celu przekazanie wiedzy.
- Najmniejsza grupa za nowe uznała treści na warsztatach z otwartości i tolerancji. Ich program wskazuje, że celem nie było tam przekazywanie nowej wiedzy, a raczej lepsze poznanie siebie, czy kształtowanie umiejętności komunikacyjnych, czyli pogłębianie pewnych miękkich umiejętności. Z zagadnieniami tymi młodzież na pewno miała okazję się już zetknąć, co nie znaczy, że nie wymagają one doskonalenia..

Problematyka zajęć a codzienne doświadczenie uczniów

(na podstawie kuponów ewaluacyjnych i ankiety posttest)

Czy to o czym mówiliście na zajęciach dotyczy
Twojego życia?

W jaki sposób to, o czym mówiliście na zajęciach dotyczy
Twojego życia?

48% nie wiem i brak danych (w tym brak danych 32%, nie
wiem 16%)

16% nie miało związku

14% bo korzystam z Internetu/ jestem na portalach
społecznościowych, mogę znaleźć różne treści

9% bo na co dzień spotykamy ludzi o innych poglądach,
którzy się od nas różnią

5% bo mam relacje z cudzoziemcami/spotykam
cudzoziemców

zwrócenie uwagi na temat praw człowieka,
dostrzeżenie niesprawiedliwości

Problematyka zajęć a codzienne doświadczenie uczniów

(na podstawie kuponów ewaluacyjnych i ankiety posttest)

- W przypadku wszystkich warsztatów zdecydowana większość uczniów dostrzega związek tematyki zajęć z ich codziennym życiem, przy czym związki te są prawdopodobnie raczej wybiórcze, fragmentaryczne (dominują odpowiedzi „trochę”).
 - Zaskakujące może wydawać się to, że najwięcej uczniów uznało, że zajęcia wcale nie dotyczą ich życia w przypadku warsztatów poświęconych Internetowi, którego są regularnymi użytkownikami. Być może młodzież jeszcze w niewielkim stopniu zetknęła się z mową nienawiści w Internecie lub nie traktuje tego, jako problem dotyczący ich osobiście.
- W ankiecie posttest uczniowie mieli jednak znaczne problemy z przełożeniem problematyki zajęć na swoje codzienne doświadczenie. Trudno jednoznacznie zidentyfikować przyczyny tego zjawiska. Może to wynikać z niskiej motywacji do wypełniania pytań otwartych. Być może jednak wynika to ze sposobu prowadzenia zajęć - podawane w trakcie warsztatów przykłady czy gry pozostawały bliskie doświadczeniu uczniów i do tego przede wszystkim odnosili się w ankiecie tuż po zajęciach. W ankiecie po projekcie mieli za zadanie odnieść się do całego cyklu zajęć co wymagało stworzenia odpowiedzi w bardziej abstrakcyjnych kategoriach. To wyjście poza poziom odczuć i sprecyzowanie znaczenia zajęć mogło okazać się zbyt trudnym zadaniem dla 13 czy 14 latków

Analiza postaw

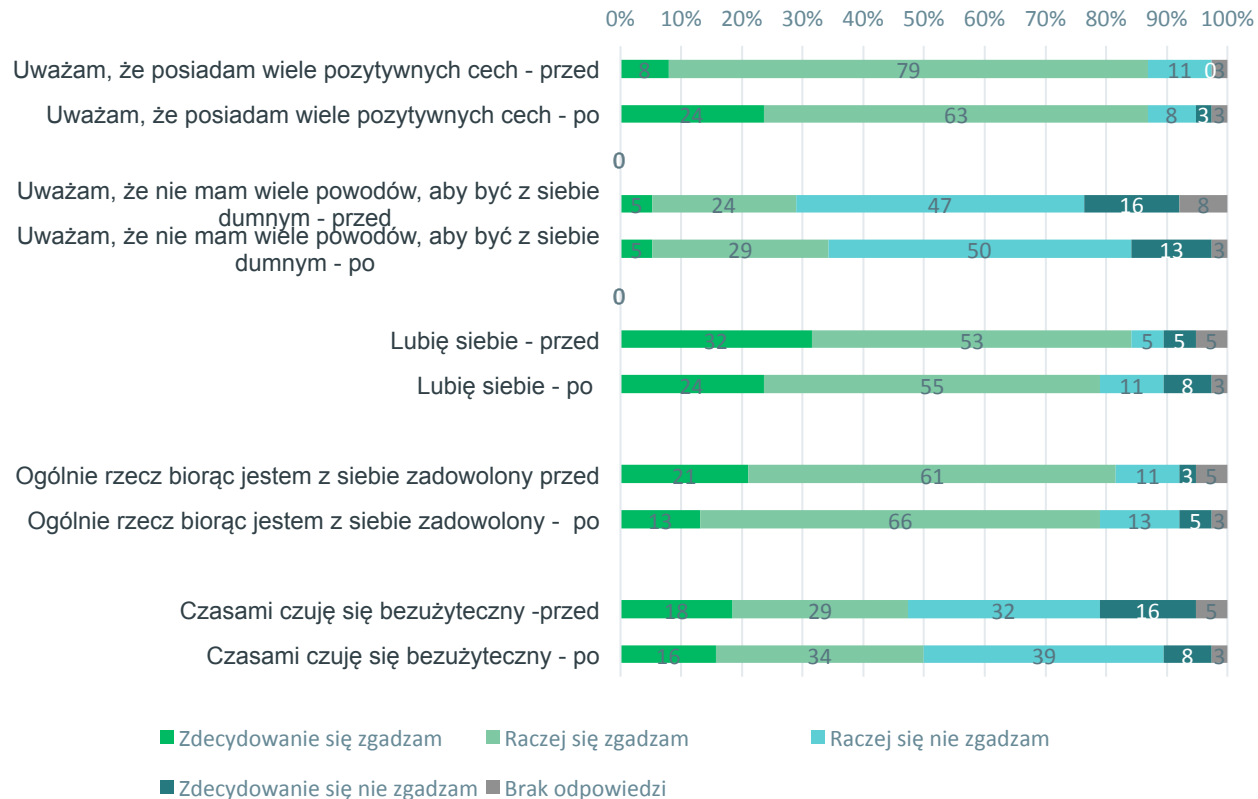
Na podstawie ankiet pretest i
posttest

Samooocena

Samooceana - wskaźniki

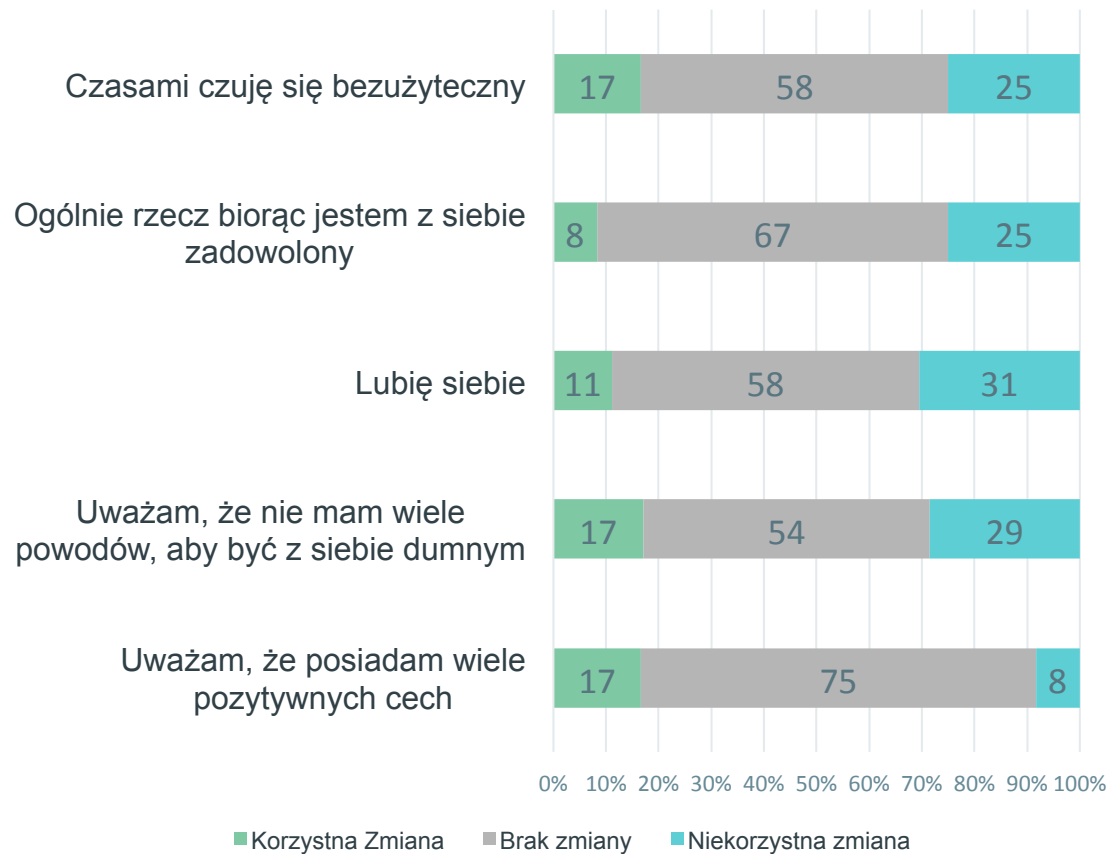
Poniżej znajdują się różne stwierdzenia, które odnoszą się do Twoich przekonań o sobie. Wskaż w jakim stopniu zgadzasz się lub nie zgadzasz się z każdym z tych stwierdzeń

- W założeniach projekt miał sprzyjać rozwijaniu „szacunku dla siebie” rozumianego jako pozytywna samoocena. Stoi za tym przekonanie, że źródłem braku szacunku dla innych może być obniżone poczucie własnej wartości.
- Do oceny samooceny wykorzystano pytania ze popularnej skali Morrisa Rosenberga.
- Dane zbiorcze sugerują, że pod wpływem projektu młodzież częściej zgadza się ze stwierdzeniem „posiadam wiele pozytywnych cech”. To może być efekt ćwiczeń „Łąka kwietna” i „Bal zwierząt” w ramach zajęć „Otwartość i szacunek”. Ich celem było szukanie i docenianie pozytywnych cech uczestników.
- Na pozostałych wymiarach samooceny zmiany są stosunkowo niewielkie.

Samooceńa - wskaźniki

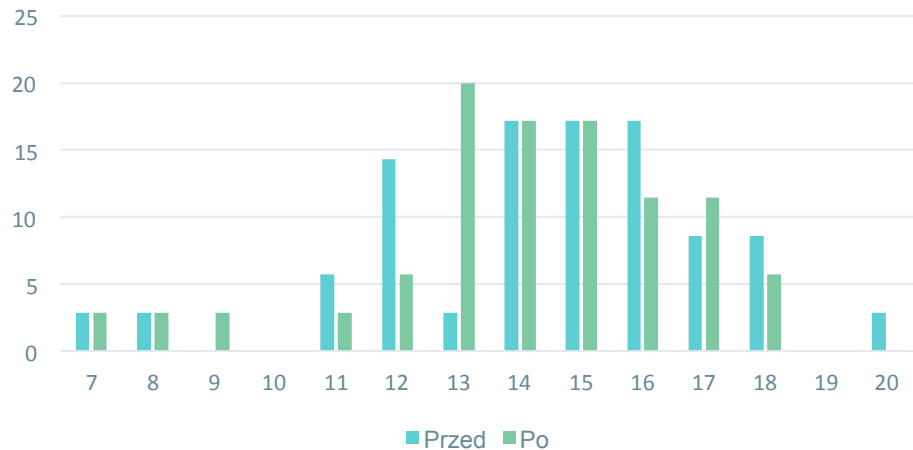
Zmiany na poziomie jednostkowym

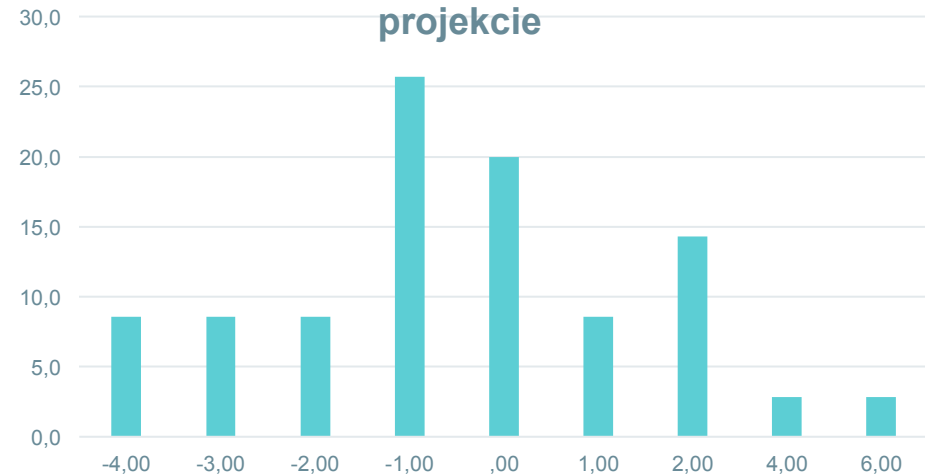
- Każdy uczestnik odpowiadał na pytania dwukrotnie, dzięki czemu możemy analizować zmianę w odpowiedziach na poziomie jednostki.
- Przez „korzystną zmianę” rozumiemy udzielenie odpowiedzi bliżej pozytywnego krańca skali (np. „zdecydowanie lubię siebie” zamiast „raczej lubię siebie” lub „raczej czuję się beзуżyteczny” zamiast „zdecydowanie czuję się beзуżyteczny”).
- W trakcie projektu znaczna część uczestników zmieniała swoje odpowiedzi – zarówno na korzyść jak i na niekorzyść. Za wyjątkiem stwierdzenia „posiadam wiele pozytywnych cech” zmiany niekorzystne były częstsze.
- Zmiany częściowo można tłumaczyć „oscyłowaniem” odpowiedzi respondentów wokół indywidualnej „wartości bazowej” samooceny.
- Nie wiemy, czy przewaga zmian niekorzystnych wiąże się z wpływem projektu. Być może ważniejsza jest sytuacja w szkole (w klasie 7 niekorzystne zmiany są wyraźniejsze).
- Domyślamy się skromnego pozytywnego wpływu projektu na uczucie „posiadania pozytywnych cech”.

Zmiana samooceny - skala

Samooocena (skala 5-20)

Różnice w wartościach skali przed i po projekcie

	Przed	Po
Wartość średnia	14,4	14,1
Mediana	15	14
Dziewczyny (średnia)	13,2	13,2
Chłopcy (średnia)	15,5	14,8
Klasa 6 (średnia)	15,1	14,8
Klasa 7 (średnia)	13,7	13,3
Bywał za granicą	15,3	14,9
Nie bywał za granicą	13,5	13,1

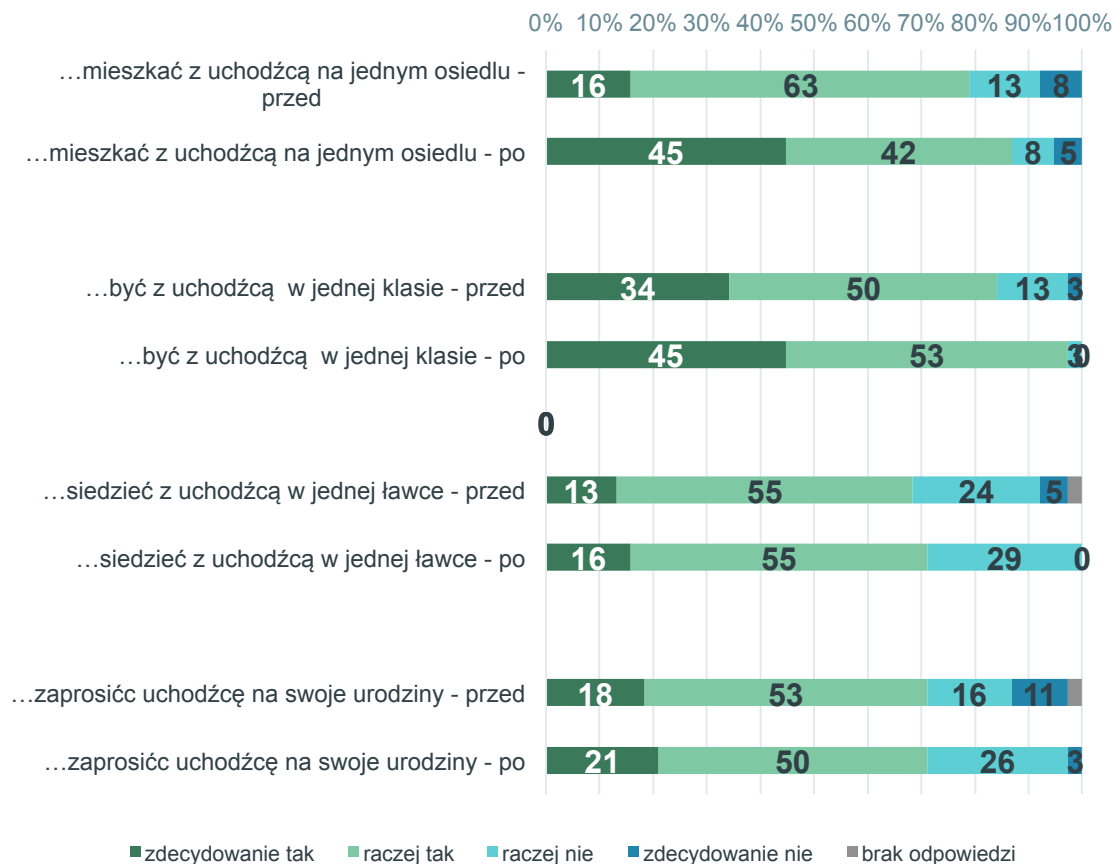
- U 80% uczniów wartość skali po zajęciach była inna niż przed. W większości przypadków różnice są jednak niewielkie. Korelacja odpowiedzi przed i po wyniosła $\rho=0,66$ co świadczy o rzetelności skali. Niewielkie zmiany mogą wynikać z niedokładności takiego pomiaru lub być uwarunkowane czynnikami sytuacyjnymi.
- Porównanie średniej wartości skali przed i po zajęciach sugeruje, że w trakcie projektu przeciętna samoocena uczestników nieco się obniżyła. Może to jednak być wynik innych czynników a nie projektu (np. obciążenia w szkole).
- Nieco wyższą samoocenę mają chłopcy, szóstoklasiści, młodzi z rodzin lepiej sytuowanych (bywali kilka razy za granicą).

Uprzedzenia i dyskryminacja

Zmiana w obszarze uprzedzeń i dyskryminacji

Skala dystansu społecznego

Czy zgodziłbyś/abyś się...

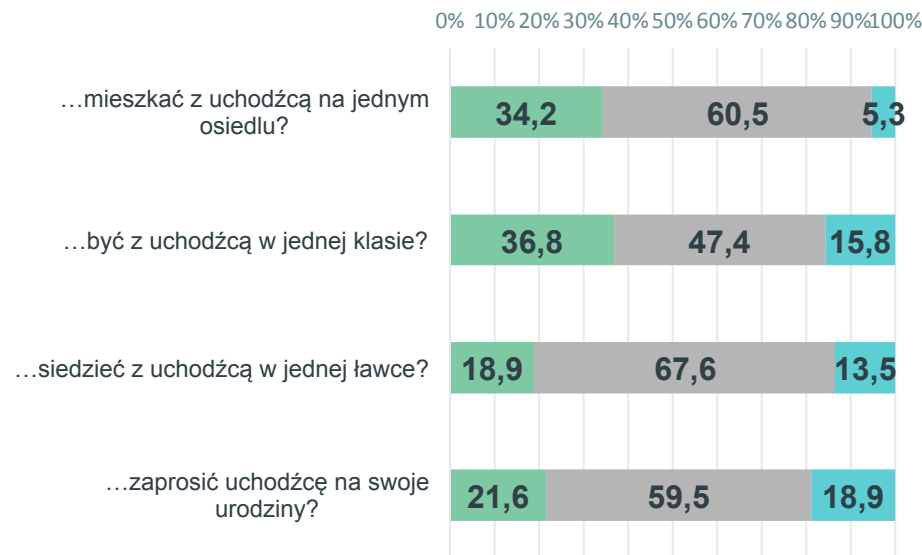

- Analizując zmiany w poziomie uprzedzeń, sięgnęliśmy do stosowanej w naukach społecznych skali Bogardusa, dostosowując ją do doświadczeń uczestników projektu.
- Wybraliśmy przykład uchodźcy, gdyż uznaliśmy, że jest to obecnie figura dobrze rozpoznawana. Zdajemy sobie jednak sprawę, że przykład ten może budzić silniejsze emocje niż gdyby przywołać po prostu cudzoziemca/ osobę odmienną etnicznie lub religijnie. Na stosunek do uchodźców mogą mieć również wpływ bieżące podziały polityczne.
- Dane zbiorcze sugerują, że pod wpływem projektu młodzież bardziej akceptuje mieszkanie z uchodźcą na osiedlu lub bycie w jednej klasie. Nie widać jednak takiego wpływu gdy chodzi o siedzenie z uchodźcą w ławce lub zaproszenie go na urodziny.

Zmiana w obszarze uprzedzeń i dyskryminacji

Skala dystansu społecznego

Zmiany na poziomie jednostkowym

- Korzystna zmiana - mniejszy dystans
- Brak zmiany - ten sam dystans
- Niekorzystna zmiana - większy dystans

- Każdy uczestnik odpowiadał na pytania dwukrotnie, dzięki czemu możemy analizować zmianę w odpowiedziach na poziomie jednostki (sposób analizy opisany jest na analogicznym slajdzie o samoocenie)
- W trakcie projektu znaczna część uczestników zmieniała swoje odpowiedzi – zarówno na korzyść jak i na niekorzyść.
- W przypadku zgody na mieszkanie z uchodźcą na osiedlu i zgody na bycie w jednej klasie zmiany korzystne były wyraźnie częstsze. Wiążemy te zmiany z udziałem w projekcie.

Zmiana w obszarze uprzedzeń i dyskryminacji

Skala dystansu społecznego

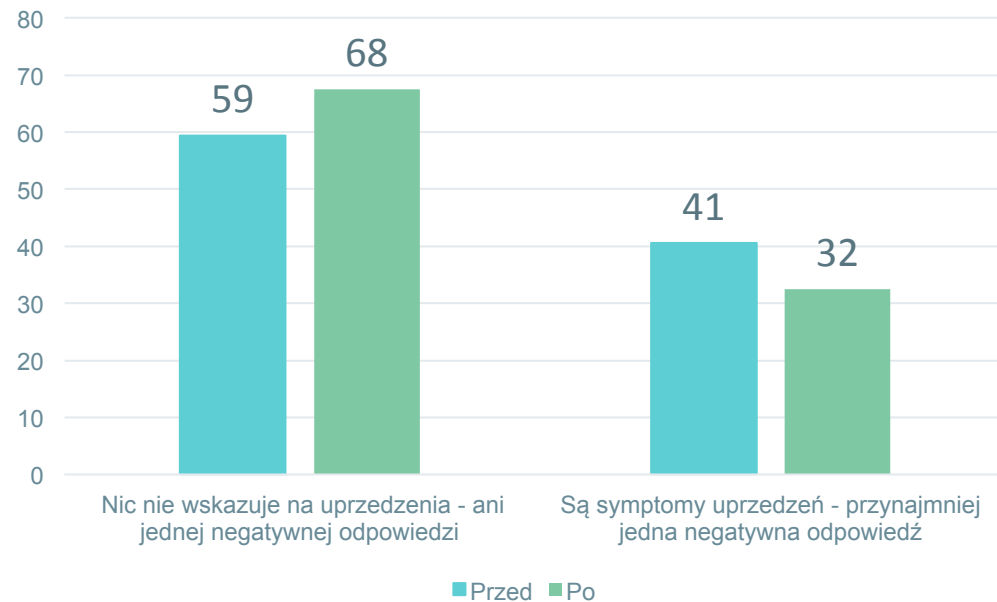

- Prześledzenie zmian na poziomie jednostkowym pozwoliło nam określić zakres pozytywnych zmian (zmniejszenie dystansu) oraz negatywnych zmian (zwiększenie dystansu).
- Mamy do czynienia z wyraźną różnicą w odsetku korzystnych zmian w zależności od stopnia bliskości relacji.
- Zdecydowanie częściej pozytywną zmianę obserwujemy w przypadku przykładów dalszych relacji, w których zgoda na obecność uchodźcy jest wyrazem pewnej tolerancji współistnienia kogoś odmiennego etnicznie w przestrzeni publicznej. W przypadku sytuacji odnoszących się do bezpośredniego kontaktu, które wymagają nawiązania bliższej relacji – odsetek zmian jest zdecydowanie mniejszy (nawet o połowę)
- W założeniu projekt starał się przekonać do pewnych zasad takich jak tolerancja, równość, wzajemny szacunek. Nawet jeśli na poziomie racjonalnym, uczestnicy przyjęli je za słuszne, zdecydowanie łatwiej stosować je w odniesieniu do sytuacji, które nie dotyczą ich osobiście. W przypadku najbliższych, prywatnych relacji mogą uaktywniać się pewne lęki (np. przed obcym), obawy, które mogą być źródłem mniejszego odsetka korzystnych zmian.
- Być może całkowite przełamanie uprzedzeń i dopuszczenie osób odmiennych do najbardziej osobistej sfery wymagałoby innych działań, nastawionych na doświadczenie bezpośredniego kontaktu z osobą odmienną, które pozwoliłoby przełamać część lęków i dostrzec wzajemne podobieństwa i budować empatię.

Zmiana w obszarze uprzedzeń i dyskryminacji

Skala dystansu społecznego

Symptomy uprzedzeń w postawach uczniów

- Stworzyliśmy również syntetyczny wskaźnik, pokazujący czy dana osoba przejawia symptomy uprzedzeń (przyjęliśmy, że jeśli choć do jednego zdania odniosła się negatywnie możemy uznać ją za uprzedzoną).
- Już przed rozpoczęciem projektu, większość – bo prawie 60% uczniów nie przejawiała uprzedzeń. Warto mieć świadomość, że taki punkt wyjścia od razu ogranicza nam poziom oddziaływania projektu, pracujemy bowiem nad zmianą wśród jedynie mniejszej części uczestników.
- W skali grupy można zaobserwować pewien wzrost odsetka uczniów, którzy nie wykazują żadnych uprzedzeń i spadek odsetka tych, u których można zaobserwować pewne symptomy uprzedzeń (około 8 pkt procentowych)

Zmiana w obszarze uprzedzeń i dyskryminacji

Skala dystansu społecznego

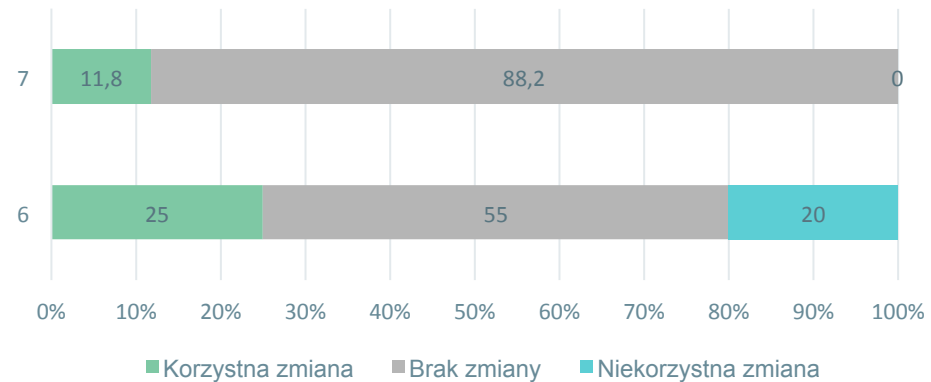
		PO	
		Nic nie wskazuje na uprzedzenia	Są symptomy uprzedzeń
PRZED	Nic nie wskazuje na uprzedzenia	49%	11%
	Są symptomy uprzedzeń	19%	22%

Powyższa tabela pokazuje zmiany omawianego wcześniej wskaźnika uprzedzeń na poziomie indywidualnym. Na zielono został zaznaczony odsetek uczniów, u których zaszła zmiana w pożądanym kierunku (przed projektem przejawiali symptomy uprzedzeń, po projekcie ich nie przejawiają). Na czerwono został zaznaczony odsetek uczniów, u których mamy do czynienia z niekorzystną zmianą (przed projektem nie mieli uprzedzeń, obecnie przejawiają ich symptomy).

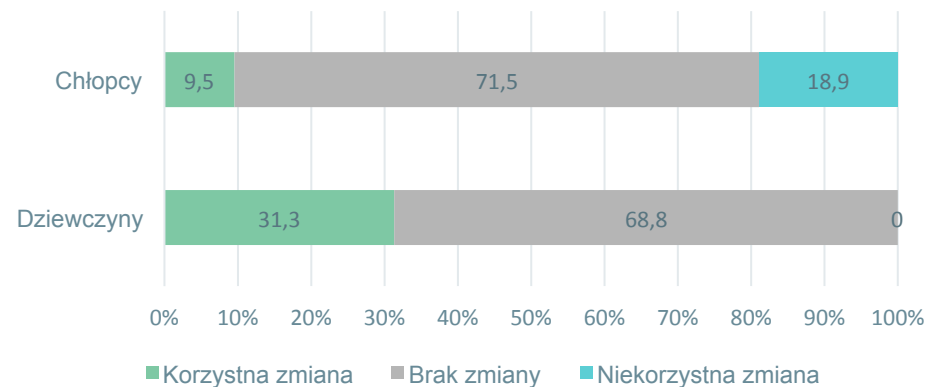
- Pożądana zmiana zaszła u około 20% badanych, jest to prawie połowa osób, u których na etapie pretestu można było zidentyfikować uprzedzenia.
- Zastanawiająca pozostaje jednak 10% grupa osób, u których zaszła niekorzystna zmiana. Trudno wskazać jednoznacznie przyczyny. Mogą wynikać one ze swobodnego podejścia uczniów do ankiety (przypadkowe odpowiedzi, wypełnianie dla żartu), chwiejności postaw u tak młodych uczniów. Może być również jednak tak, że wywołały refleksję nad wskazaną problematyką i dyskusję z innymi osobami, które doprowadziły jednak do ukształtowania postawy innej niż zamierzona.
- Za pozytywny należy uznać, że zmian w pożądanym kierunku jest niemal dwa razy więcej niż w niepożądanym kierunku.

Zmiana w obszarze uprzedzeń i dyskryminacji w podziale na klasę i płeć

Skłonność do uprzedzeń

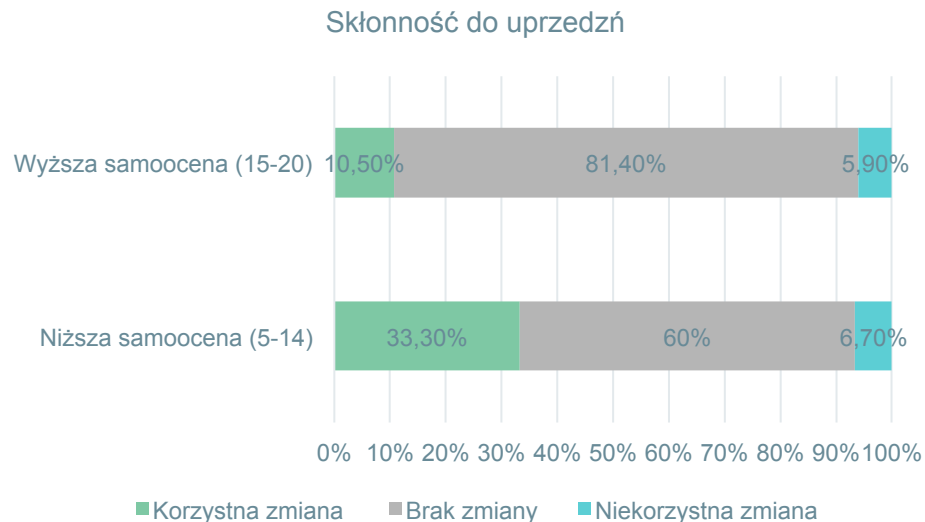

Skłonność do uprzedzeń

- Częściej pozytywne zmiany – zmniejszenie skłonności do uprzedzeń można zaobserwować w przypadku uczniów 6 niż 7 klasy. Może to sugerować, że młodsze osoby są bardziej podatne na zmianę postaw pod wpływem treści przekazywanych na zajęciach.
- Zdecydowanie częściej pozytywne zmiany można również zaobserwować wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

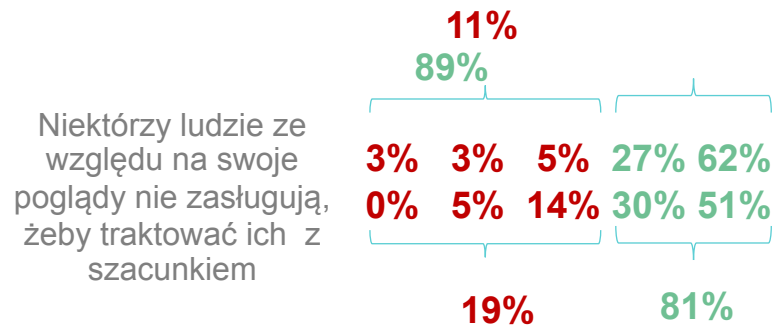
Zmiana w obszarze uprzedzeń i dyskryminacji a samoocena

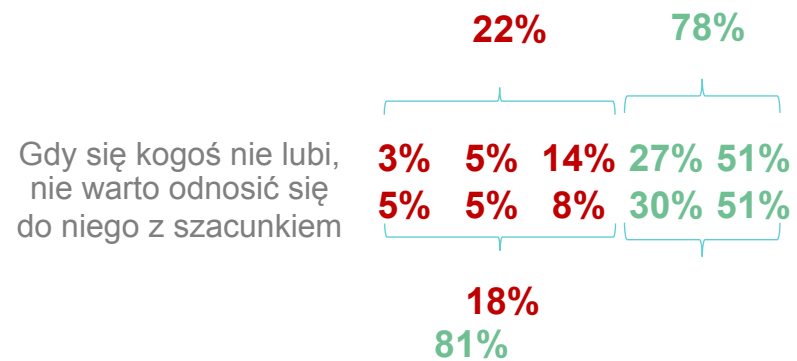
- Przed rozpoczęciem projektu odsetek osób przejawiających symptomy uprzedzeń wśród osób z niższą samooceną wynosił 53%, a wśród osób z wyższą samooceną – 37%. Wydaje się zatem, że hipoteza autorów projektu, że niska samoocena może sprzyjać uprzedzeniom jest trafna.
- Trzy razy częściej do pozytywnej zmiany doszło u osób z niższą samooceną. Do pewnego stopnia wynika z większej liczby osób w tej grupie, które przejawiały uprzedzenia, liczniejsze było zatem grono młodzieży, z którą „trzeba było pracować” w tym obszarze. U ponad połowy osób z niższą samooceną, które przejawiały uprzedzenia doszło do korzystnej zmiany.

Szacunek

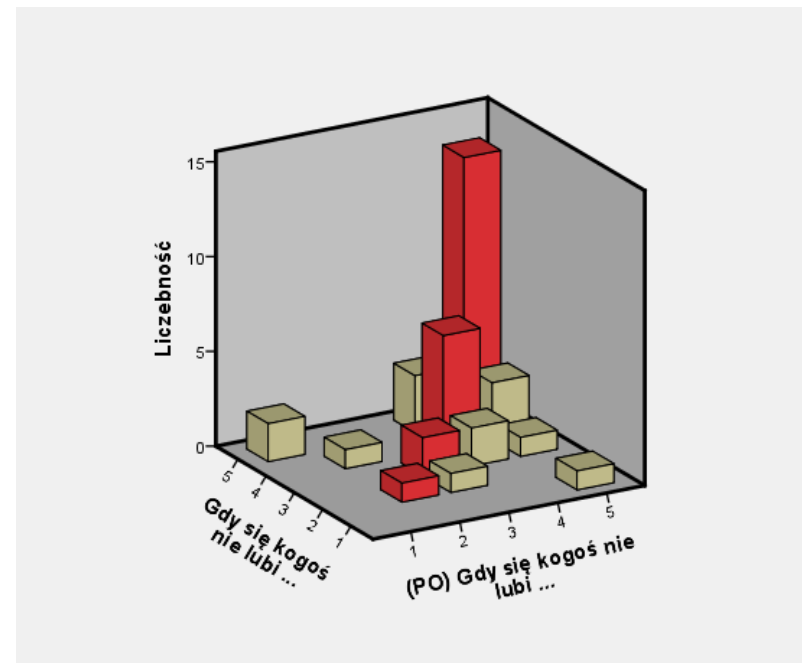
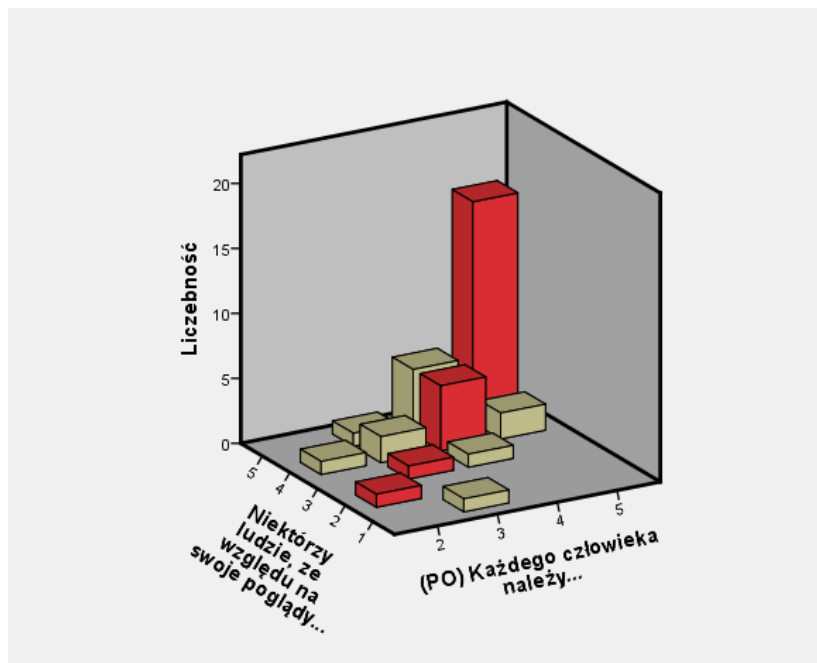
Szacunek - zmiana

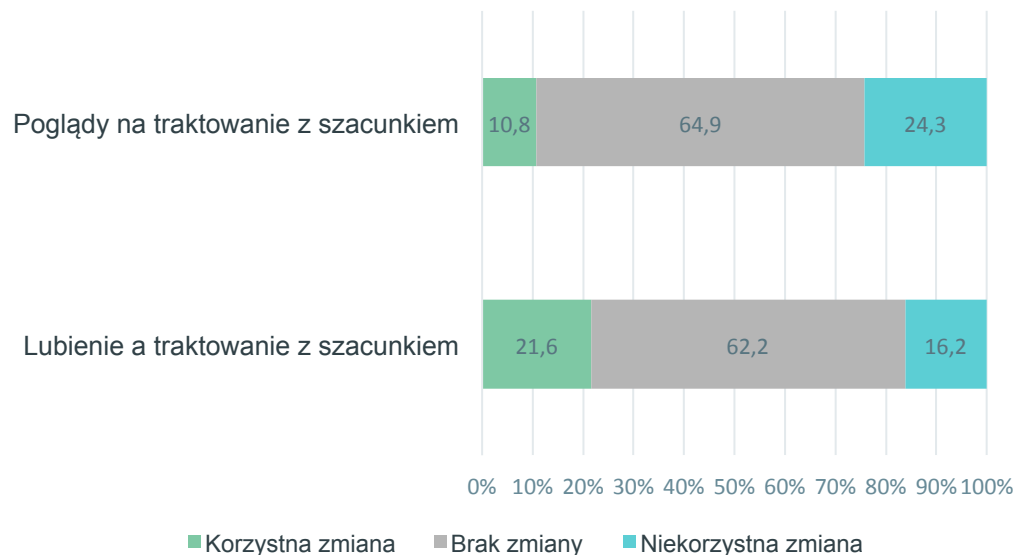
Każdego człowieka należy traktować z szacunkiem niezależnie od jego poglądów

Nawet jeśli się kogoś nie lubi to należy odnosić się do niego z szacunkiem

Zmiany na poziomie jednostkowym

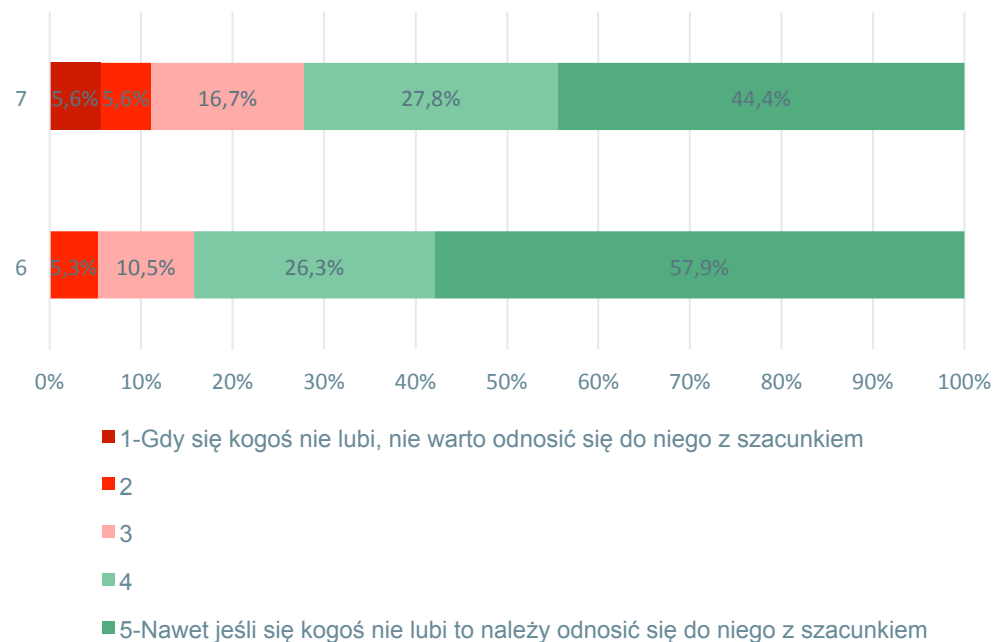
- Prześledzenie zmian na poziomie jednostkowym pozwoliło nam określić zakres pozytywnych zmian (zwiększenie deklarowanego przekonania do zasady bezwzględnego szacunku) oraz negatywnych zmian (zmniejszenie przekonania do zasady bezwzględnego szacunku).
- Pozytywną zmianę możemy zaobserwować znacznie (dwukrotnie) częściej w przypadku pytania o traktowanie kogoś z szacunkiem w przypadku braku sympatii niż w przypadku odmiennych poglądów. Może to wynikać z faktu, że brak sympatii „nielubienie” kogoś jest zdecydowanie bliższe doświadczeniu badanych uczniów niż różnice w poglądach i wartościach (które na tym etapie życia nie muszą być istotne i antagonizujące). Ponadto, scenariusze zajęć (szczególnie o otwartości i akceptacji) również odnosiły się raczej do relacji klasowych, w których istotniejszą rolę odgrywają sympatie, czy konflikty w codziennych sytuacjach, a nie różnice światopoglądowe.
- Można przypuszczać, że wynieśli z zajęć przekonanie, że pewnych poglądów nie można akceptować i szanować. Być może nie rozróżniają w tym miejscu między „traktowaniem z szacunkiem” jako pewną uniwersalną zasadną współzycia a „szacunkiem” jako uznaniem, podziwem, akceptacją.

		PO	
		Akceptuje zasadę szacunku w obu przypadkach	Ma wątpliwości / robi wyjątki
PRZED	Akceptuje zasadę szacunku w obu przypadkach	60%	14%
	Ma wątpliwości / robi wyjątki	11%	16%

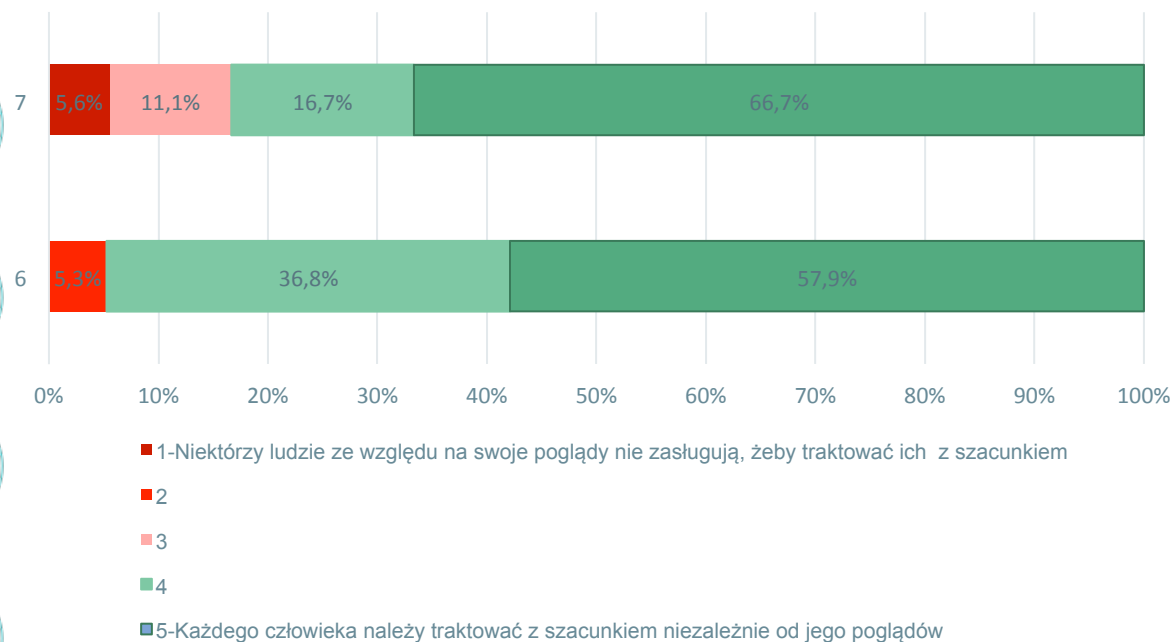
- Trzy czwarte młodych nie zmieniło swojej postawy w czasie projektu.
- Pożądana zmiana zaszła u około 11% badanych, niekorzystna u 14%.
- Jeżeli nasza interpretacja jest trafna młodzież daje się raczej przekonać do szacunku jako uniwersalnej zasady traktowania drugiego człowieka, jednak może czuć pewien dysonans ponieważ projekt jednocześnie uczy potępiania, pewnych poglądów u postaw (uprzedzeń, dyskryminacji, rasizmu, mowy nienawiści itd.). To może wyjaśniać przewagę zmian niekorzystnych nad korzystnymi (trzeba tu jednak zaznaczyć, że wg tej interpretacji „niekorzystny” charakter zmiany staje się niejednoznaczny – może być bowiem również przejawem zdecydowanego sprzeciwu wobec uprzedzeń czy dyskryminacji)

Szacunek – zmiana w podziale na klasy

Lubienie a traktowanie z szacunkiem

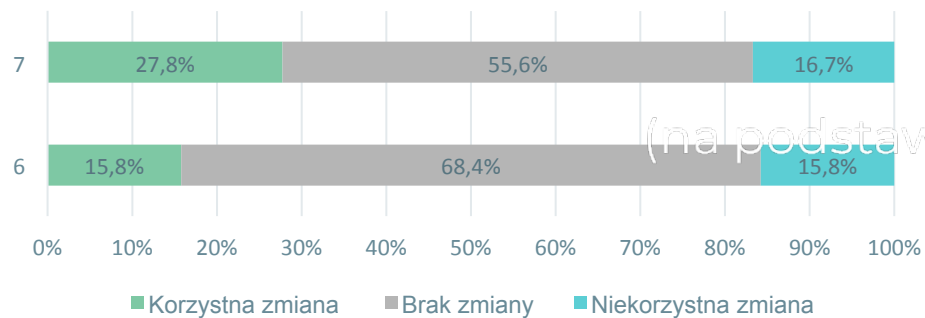
Poglądy a traktowanie z szacunkiem

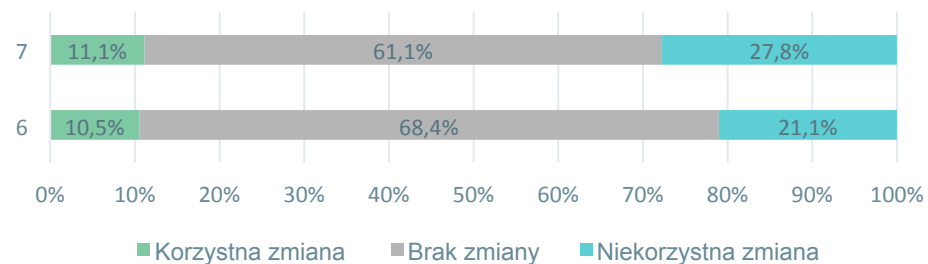
Powyższe wykresy pokazują rozkład poglądów przed rozpoczęciem projektu. Widzimy, że uczniowie 6 klasy częściej skłonni byli się zgodzić na zasadę bezwzględnego traktowania z szacunkiem w przypadku braku sympatii, uczniowie 7 klasy natomiast w przypadku różnic w poglądach. Prawdopodobnie dla młodszych uczniów kwestia różnicy poglądów może pozostawać zbyt abstrakcyjna, łatwiej im się zgodzić na coś, co jest bliższe ich codziennemu doświadczeniu.

Szacunek – zmiana w podziale na klasy

Lubienie a traktowanie kogoś z szacunkiem

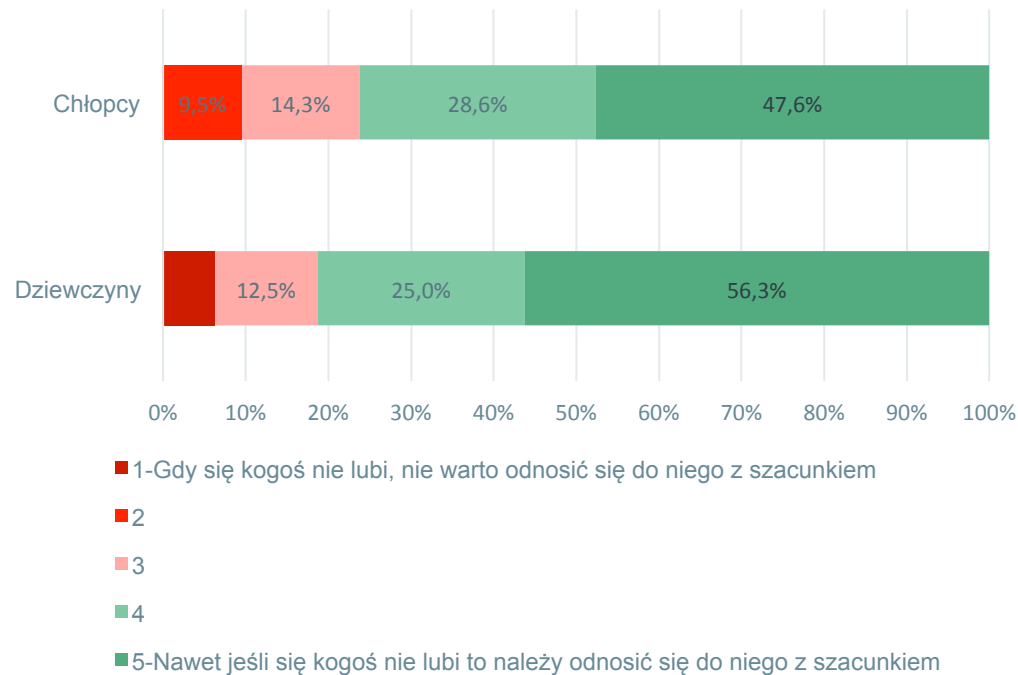
Poglądy a traktowanie z szacunkiem

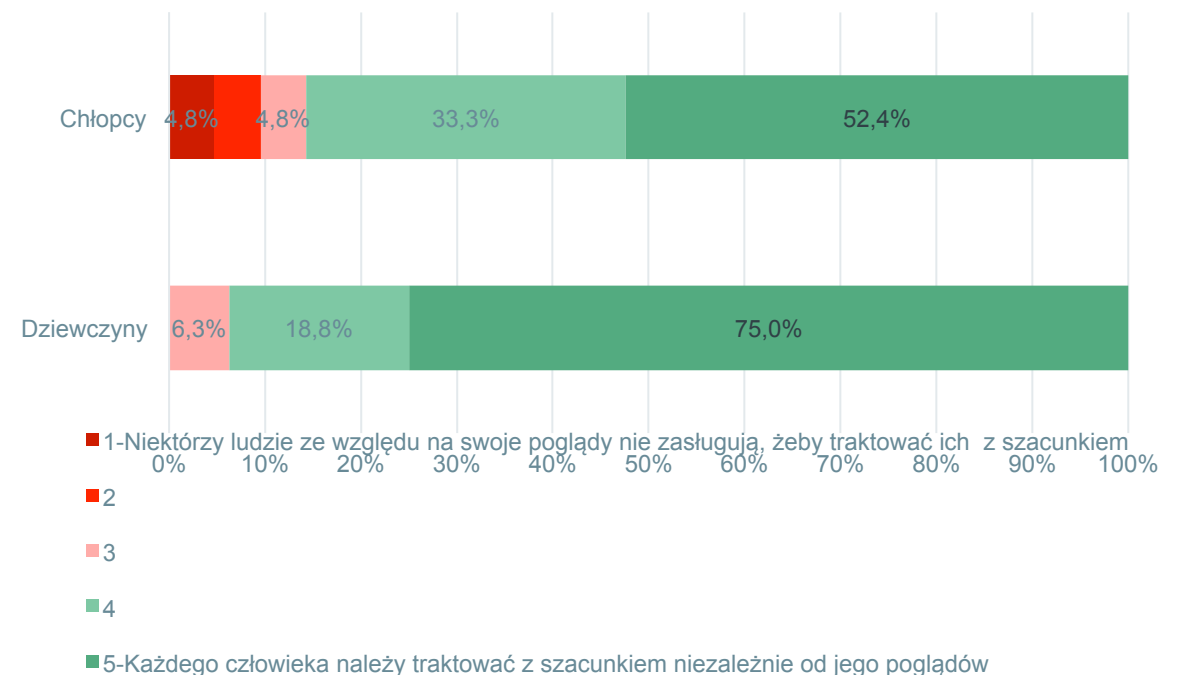
- W przypadku dylematu dotyczącego traktowania z szacunkiem osób, których się nie lubi, większy odsetek pozytywnych zmian można zaobserwować wśród siódmoklasistów. Wskaźnik ten może jednak w znacznym stopniu wynikać z „punktu wyjścia”. Przed rozpoczęciem zajęć, wśród siódmoklasistów mniejsza niż wśród szóstoklasistów grupa deklarowała konieczność bezwzględnego traktowania z szacunkiem osób, których nie darzy się sympatią.
- W przypadku dylematu dotyczącego traktowania z szacunkiem osób o odmiennych poglądach nie widać istotnych różnic w odsetku pozytywnych zmian w obu klasach.

Szacunek – zmiana w podziale na płeć

Lubienie a traktowanie z szacunkiem

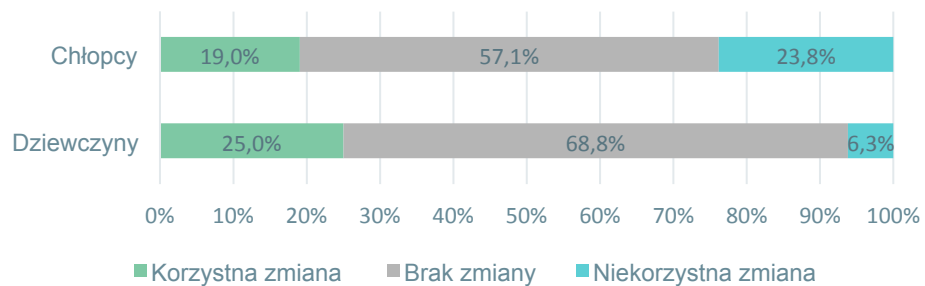
Poglądy a traktowanie z szacunkiem

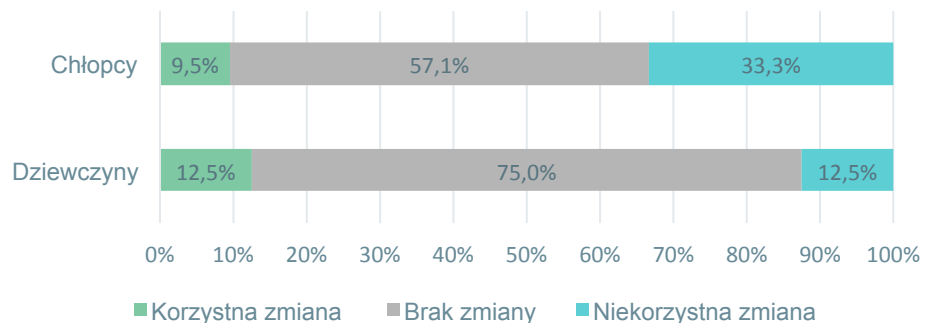
Powyższe wykresy pokazują rozkład poglądów przed rozpoczęciem projektu. Widzimy, że dziewczynki częściej skłonne były się zgodzić na zasadę bezwzględnego traktowania z szacunkiem zarówno w przypadku braku sympatii, jak i odmienności poglądów. Szczególnie wyraźną różnicę można zaobserwować w tym drugim przypadku.

Szacunek – zmiana w podziale na płeć

Lubienie a traktowanie z szacunkiem

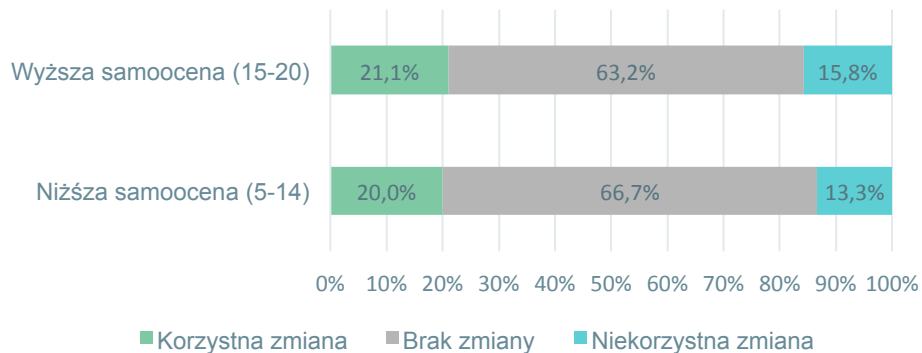
Poglądy a traktowanie z szacunkiem

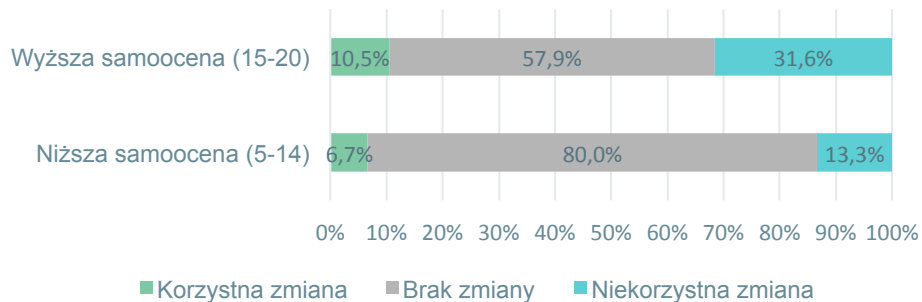
- W przypadku dylematu dotyczącego traktowania z szacunkiem osób, których się nie lubi, większy odsetek pozytywnych zmian można zaobserwować wśród dziewczyn. Trzeba przy tym pamiętać, że osiągały one „lepsze” wyniki już przed rozpoczęciem projektu.
- W przypadku dylematu dotyczącego traktowania z szacunkiem osób o odmiennych poglądach zwraca uwagę zdecydowanie większy odsetek niekorzystnych zmian występuje wśród chłopców. Wydaje się, że są oni bardziej skłonni do radykalnego demonstrowania swoich poglądów (być może korzystnych z punktu widzenia założeń projektu np. braku akceptacji dla rasizmu, uprzedzeń itp.).

Szacunek – zmiana a samoocena

Lubienie a traktowanie z szacunkiem

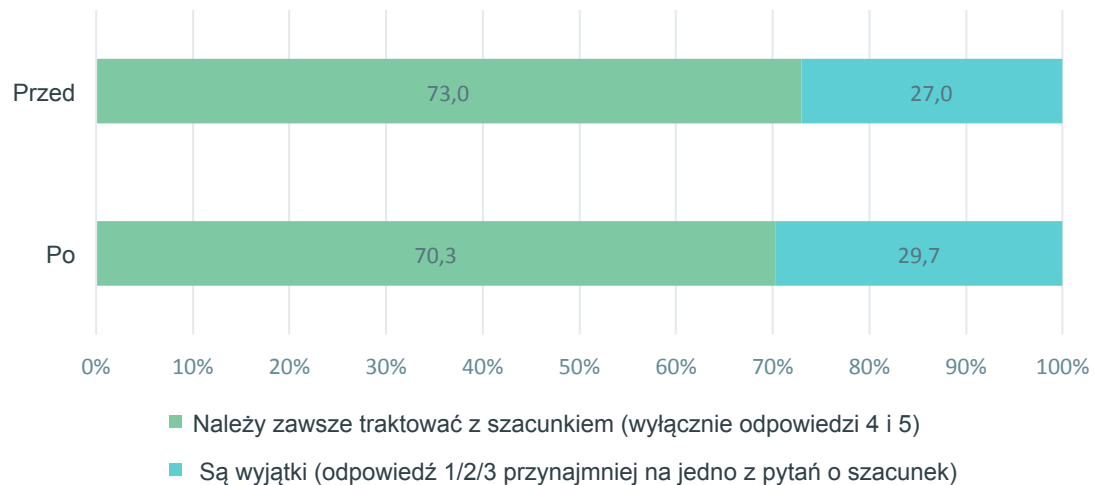

Poglądy a traktowanie z szacunkiem

- Przed rozpoczęciem projektu rozkład postaw wobec dylematu traktowania z szacunkiem osób, których się nie lubi i osób, których poglądów się nie podziela był zbliżony wśród uczniów z niższą i wyższą samooceną.
- Wśród osób z niższą i wyższą samooceną odsetek osób, u których zaszła korzystna zmiana jest zbliżony. Zwraca jednak uwagę wyższy odsetek osób z wyższą samooceną, u których zaszła niekorzystna zmiana w przypadku dylematu traktowania z szacunkiem osób o innych poglądach. Jeśli proponowana wcześniej hipoteza wyjaśniająca tę różnicę jest prawdziwa, brak akceptacji pewnych poglądów może być bardziej zdecydowanie wyrażany przez osoby o wyższej samoocenie.

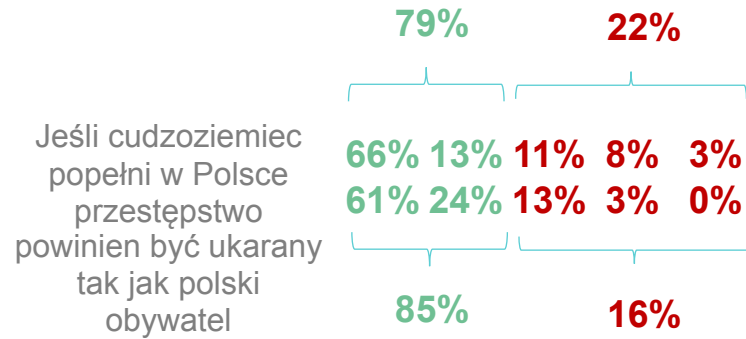
Odsetek osób deklarujących zasadę bezwzględności szacunku

- Również w tym przypadku stworzyliśmy syntetyczny indeks. Jeśli uczeń wybierał wyłącznie odpowiedzi 4 i 5 uznaliśmy, że przyjmuje zasadę szacunku bez wyjątku, jeśli przynajmniej w jednym z dwóch pytań wybrał odpowiedź 1, 2 lub 3 uznaliśmy, że dopuszcza wyjątki od reguły.
- Na poziomie grupowym, odsetek osób, które wyznają zasadę bezwzględności szacunku jest bardzo zbliżony przed i po projekcie. Możemy nawet zaobserwować nieznaczne zmniejszenie tej grupy.

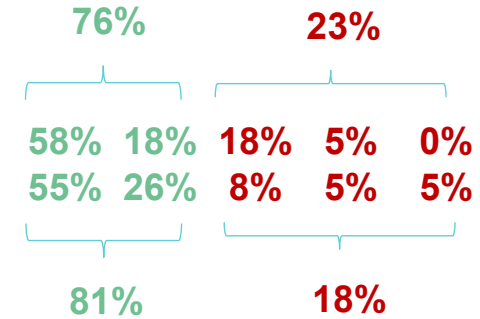
Akceptacja praw człowieka

Akceptacja praw człowieka - zmiana

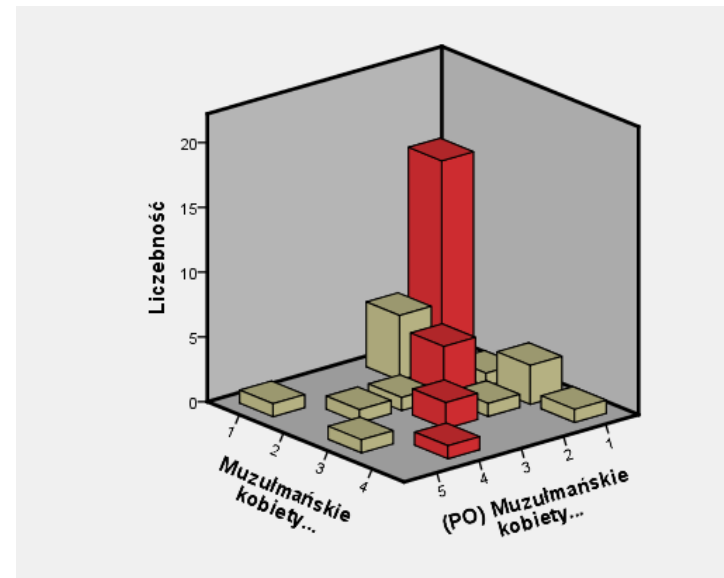
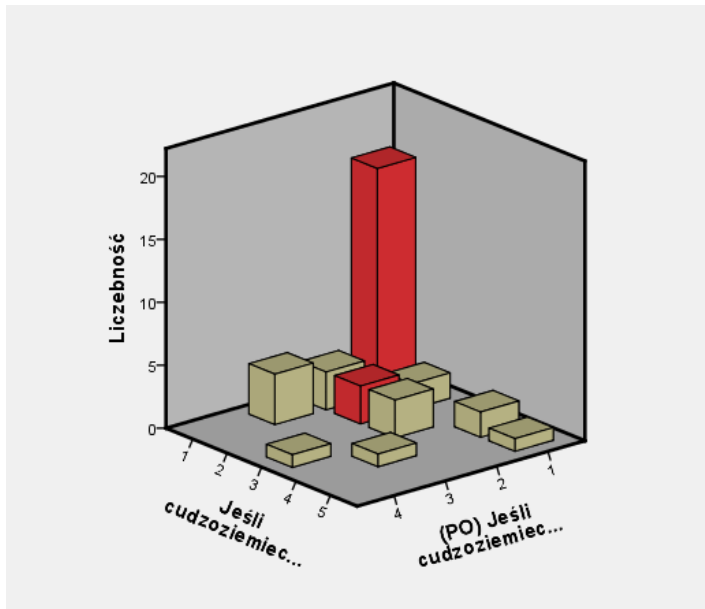

Jeśli cudzoziemiec popełni w Polsce przestępstwo powinien być ukarany bardziej surowo niż polski obywatel

Muzułmańskie kobiety, które mieszkają w Polsce powinny mieć prawo do noszenia chusty zakrywającej twarz ze względu na tradycję religijną w swoim kraju

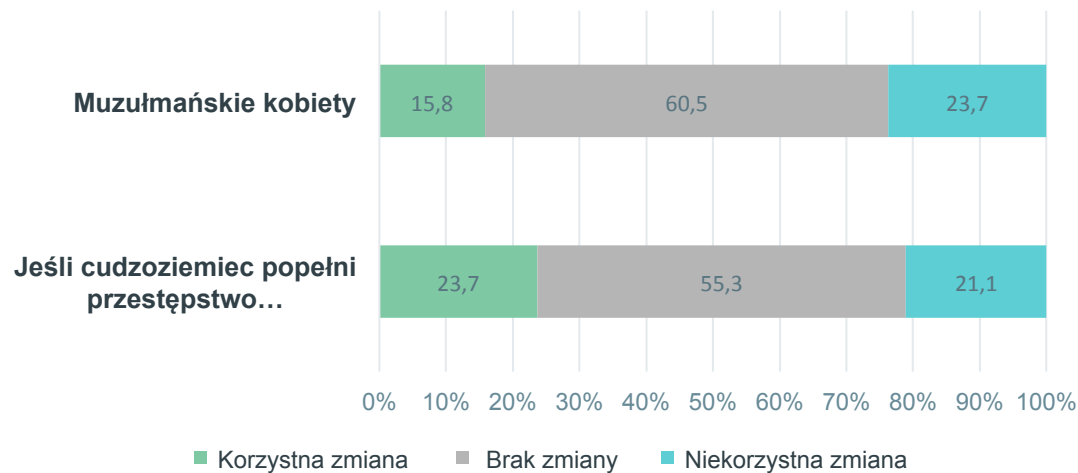

Muzułmańskie kobiety, które mieszkają w Polsce nie powinny mieć prawa do noszenia chusty zakrywającej twarz ze względu na tradycję religijną w swoim kraju

Akceptacja praw człowieka - zmiana

Zmiany na poziomie jednostkowym

- Na poziomie jednostkowym częściej obserwujemy niekorzystną zmianę w przypadku akceptacji prawa do praktyk religijnych.
- Być może młodzież nie rozumie, że noszenie chusty może być wymogiem religijnym (jak u katolików udział w mszy) i rozumieją to jako ostentacyjne manifestowanie swoich przekonań religijnych. Mogą tego nie akceptować traktując religię jako należącą wyłącznie do sfery prywatnej (analogicznie do dyskusji o obecności krzyży w instytucjach publicznych).
- Trzeba zwrócić uwagę, że na zajęciach z praw człowieka poruszane były prawdopodobnie głównie przykłady bliskie doświadczeniu uczniów. Mogli mieć oni więc nieukształtowaną przez zajęcia opinię na temat tego rodzaju bardziej abstrakcyjnych praw człowieka (np.. dotyczący osób odmiennych etnicznie i religijnie).

Akceptacja praw człowieka - zmiana

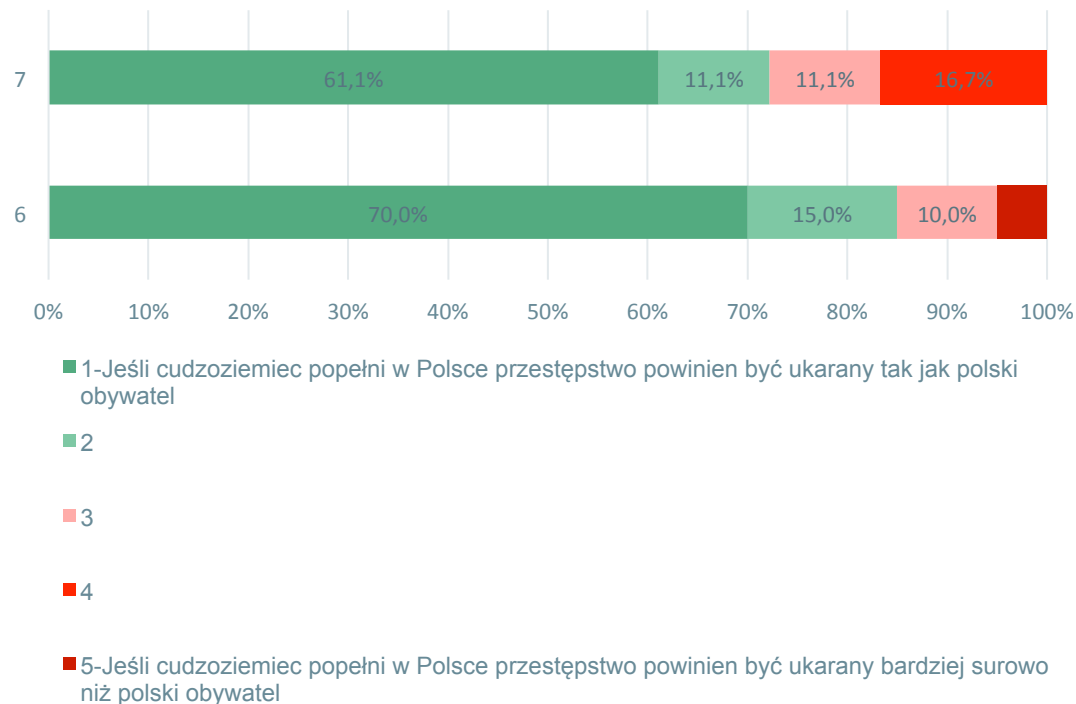
		PO	
		Wyraźnie akceptuje oba przykłady praw człowieka	Ma wątpliwości / robi wyjątki
PRZED	Wyraźnie akceptuje oba przykłady praw człowieka	53%	11%
	Ma wątpliwości / robi wyjątki	18%	18%

Powyższa tabela pokazuje zmiany omawianego wcześniej wskaźnika akceptacji praw człowieka na poziomie indywidualnym. Na zielono został zaznaczony odsetek uczniów, u których zaszła zmiana w pożądanym kierunku (przed projektem robili wyjątki dla praw człowieka, po projekcie je akceptują). Na czerwono został zaznaczony odsetek uczniów, u których mamy do czynienia z niekorzystną zmianą (przed w pełni akceptowali, po projekcie robią wyjątki).

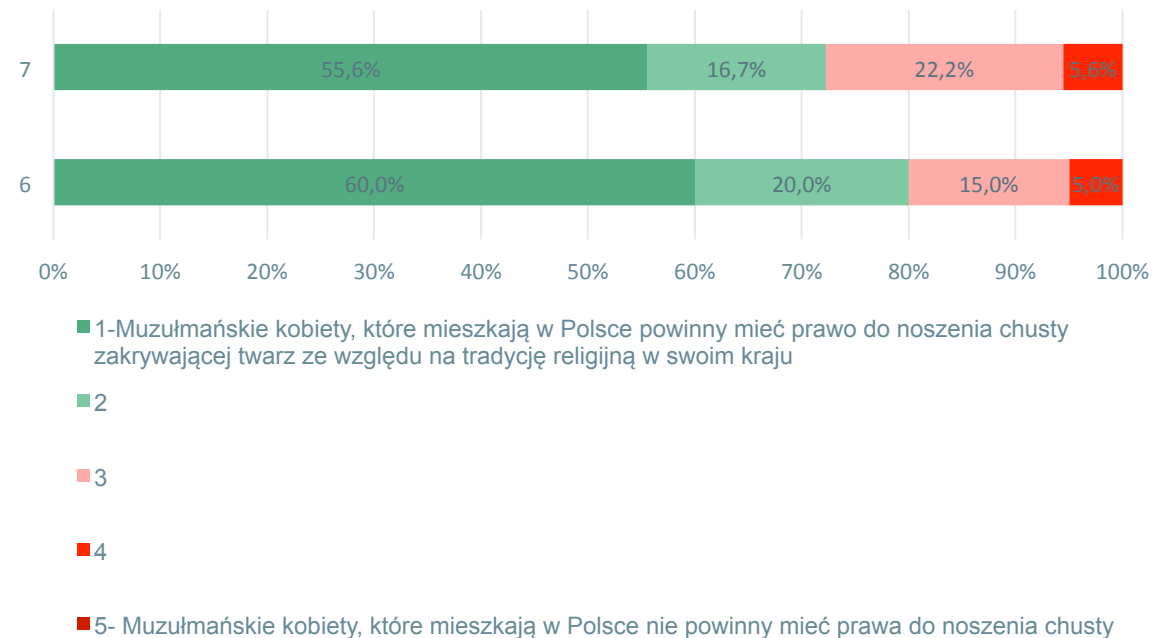
- Pożądana zmiana zaszła u 18% badanych, jest to połowa osób, u których na etapie pretestu można było zidentyfikować uprzedzenia.
- Zastanawiający pozostaje jednak 10% grupa osób, u których zaszła niekorzystna zmiana. Trudno wskazać jednoznacznie przyczyny. Ponownie, mogą wynikać one ze swobodnego podejścia uczniów do ankiety (przypadkowe odpowiedzi, wypełnianie dla żartu), chwiejności postaw u tak młodych uczniów. Może być również jednak tak, że zajęcia stanowiły pretekst do refleksji nad wskazaną problematyką i dyskusji z innymi osobami, które doprowadziły jednak do ukształtowania postawy innej niż zamierzona.
- Za pozytywny należy uznać, że zmian w pożądanym kierunku jest niemal dwa razy więcej niż niepożądanym.

Akceptacja praw człowieka – zmiana w podziale na klasy

Akceptacja praw człowieka - równość wobec prawa

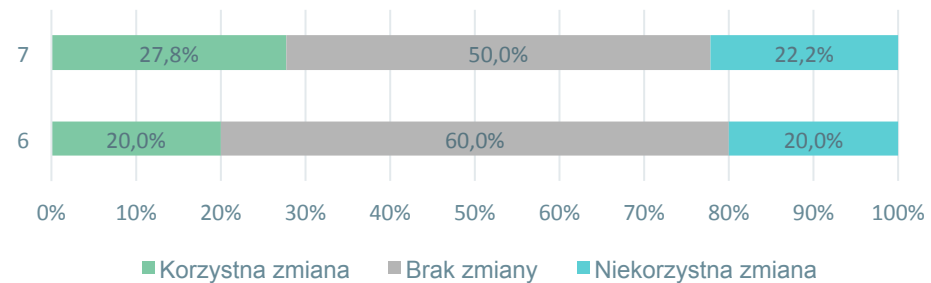
Akceptacja praw człowieka - swoboda praktyk religijnych

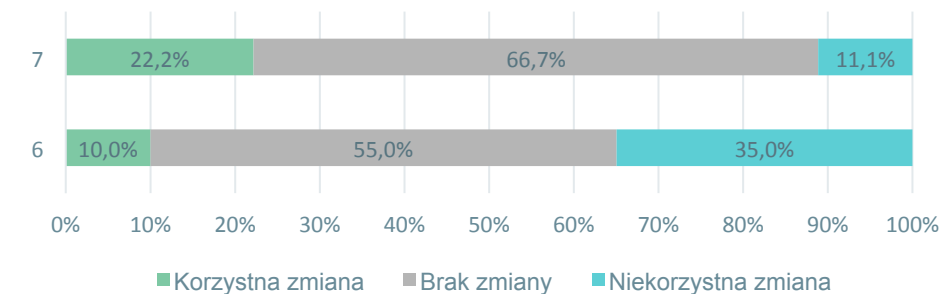
Powyższe wykresy pokazują rozkład poglądów przed rozpoczęciem projektu. Widzimy, że uczniowie 6 klasy nieco częściej, uczniowie 7 klasy już wówczas wyrażali pełną akceptację dla praw człowieka

Akceptacja praw człowieka – zmiana w podziale na klasy

Akceptacja praw człowieka - równość wobec prawa

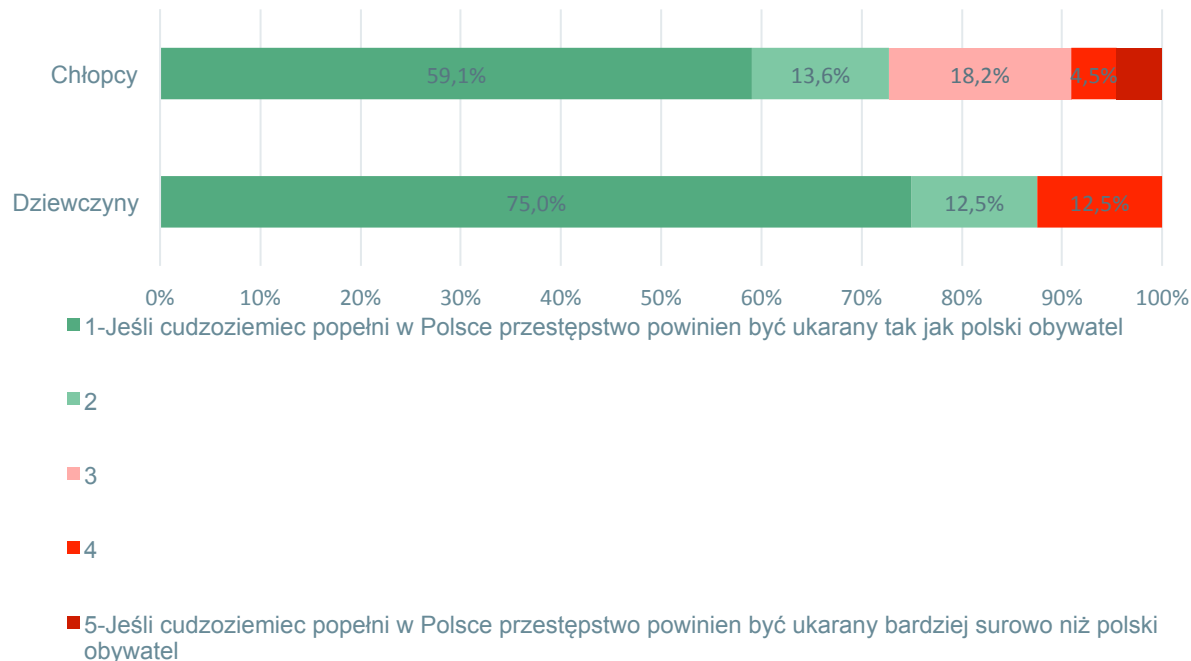
Akceptacja praw człowieka - swoboda praktyk religijnych

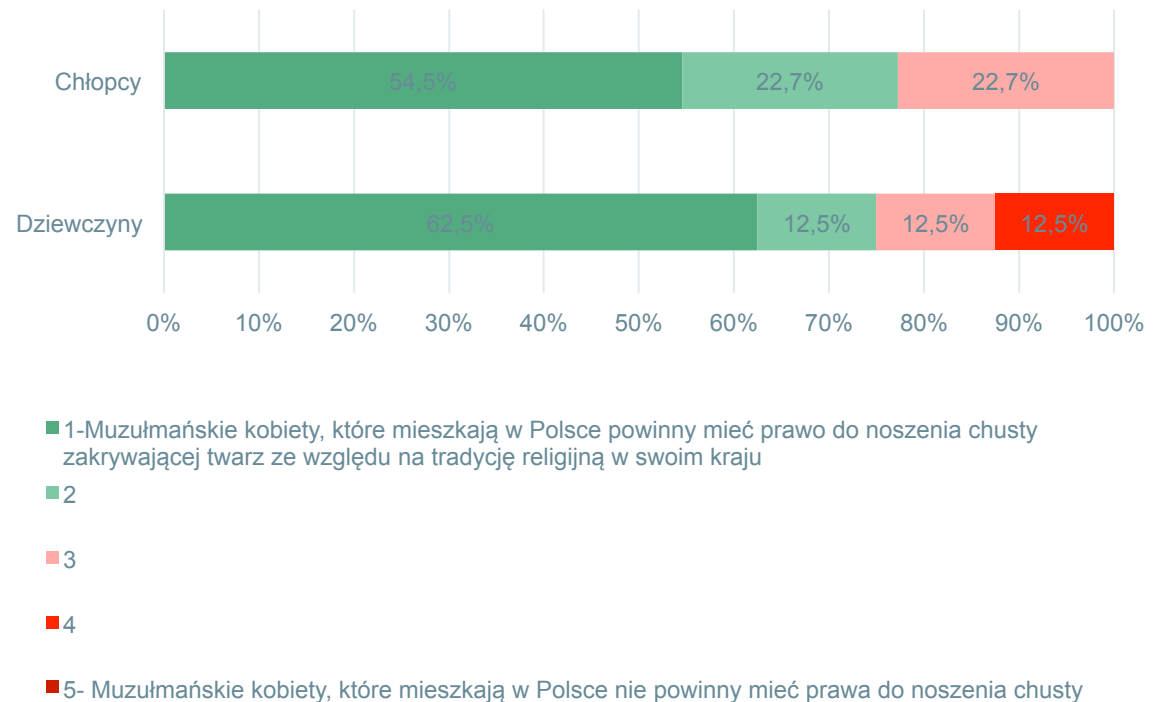
- Nieco większy odsetek osób, u których zaszła korzystna zmiana czyli zwiększyły swoją akceptację dla praw człowieka występuje wśród siódmoklasistów niż szóstoklasistów. Do pewnego stopnia może to wynikać z faktu, że w starszej klasie przed projektem liczniejszy był udział osób, które miały wątpliwości odnośnie praw człowieka, a zatem u potencjalnie większej grupy można było wywołać korzystną zmianę.
- Zastanawiający jest jednak duży odsetek szóstoklasistów, u których zaszła niekorzystna zmiana w przypadku prawa do swobody praktyk religijnych. Trudno ją jednoznacznie wyjaśnić, można jednak przypuszczać jak już wcześniej wspominaliśmy, że młodsze dzieci nie do końca rozumieją, że noszenie chusty jest wymogiem religijnym i potraktowały ten przykład jako ostentacyjne manifestowanie poglądów religijnych.

Akceptacja praw człowieka – zmiana w podziale na płeć

Akceptacja praw człowieka - równość wobec prawa

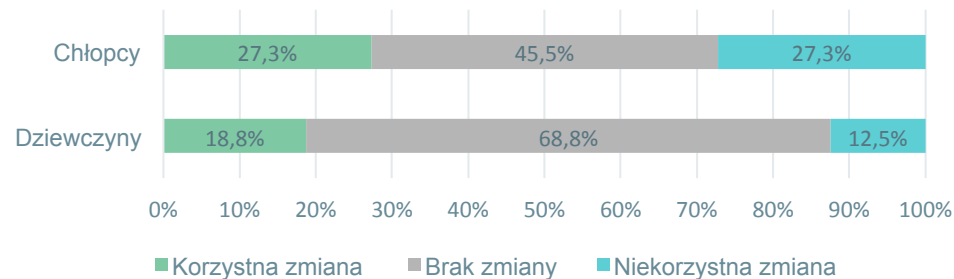
Akceptacja praw człowieka - swoboda praktyk religijnych

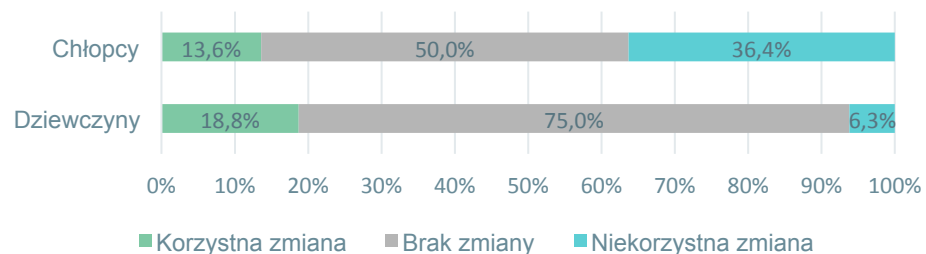
Powyższe wykresy pokazują rozkład poglądów przed rozpoczęciem projektu. Widzimy, że dziewczynki częściej niż chłopcy wyrażały pełną akceptację praw człowieka.

Akceptacja praw człowieka – zmiana w podziale na płeć

Akceptacja praw człowieka - równość wobec prawa

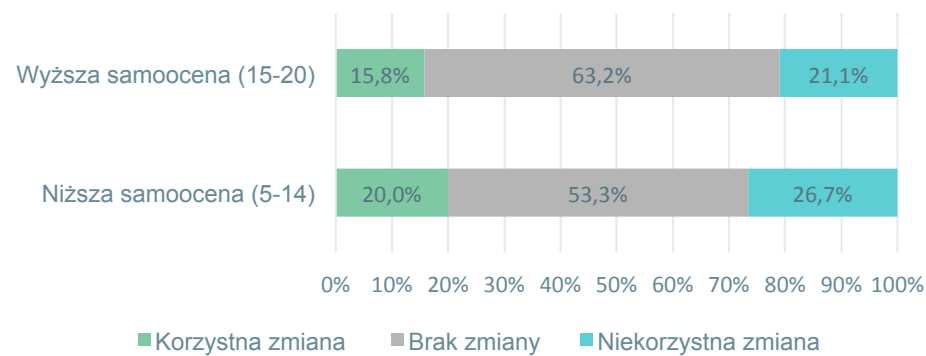
Akceptacja praw człowieka - wolność praktyk religijnych

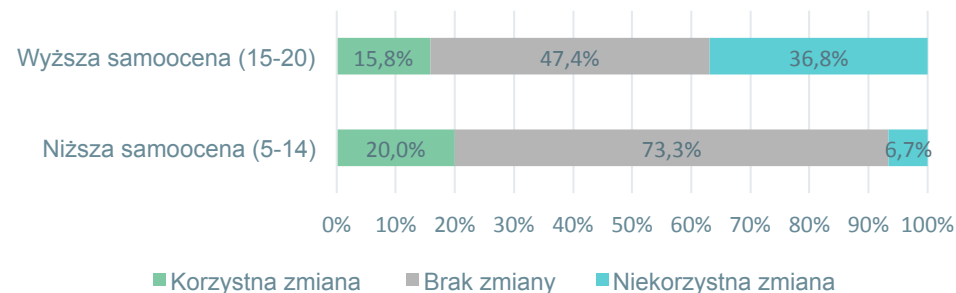
- Nie można wyróżnić jednoznacznej tendencji wśród której płci u większej grupy osób zaszła pozytywna zmiana – w przypadku równości wobec prawa – korzystna zmiana częściej zachodziła u chłopców, w przypadku swobody praktyk religijnych – u dziewczynek (różnice są jednak niewielkie)
- Zwraca uwagę dość duży odsetek chłopców, u których zaszła niekorzystna zmiana w przypadku prawa do swobody praktyk religijnych. I dziewczyn prawie w ogóle natomiast nie wystąpiła. Jeśli przyjmujemy zaproponowaną interpretację o błędnej interpretacji prawa do noszenia chusty, można powiedzieć, że dokonali jej niemal wyłącznie chłopcy.

Akceptacja praw człowieka – zmiana a samoocena

Akceptacja praw człowieka - równość wobec prawa

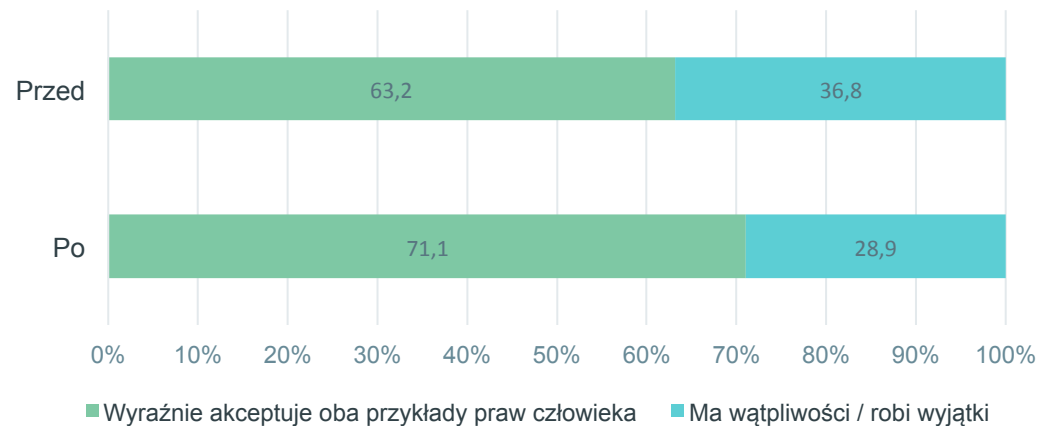
Akceptacja praw człowieka – wolność praktyk religijnych

- Przed rozpoczęciem projektu, wśród osób z niższą samoocena odsetek osób wyrażających bezwzględną akceptację dla obu wskazanych praw człowieka był trochę wyższy (różnica odpowiednio 12 i 8 punktów procentowych).
- Nieco częściej korzystną zmianę w obszarze akceptacji praw człowieka można zauważyć wśród osób z niższą samoocena, nie są to jedna duże różnice.
- Zwraca uwagę stosunkowo duży odsetek osób z wyższą samoocena, u których doszło do niekorzystnej zmiany w przekonaniu dotyczącym swobody praktyk religijnych.

Akceptacja praw człowieka - zmiana

Odsetek osób, które mają wątpliwości odnośnie akceptacji praw człowieka

- Na podstawie przywołanych dwóch pytań stworzyliśmy syntetyczny wskaźnik, odróżniający osoby, które w pełni, bez wyjątku akceptują prawa człowieka od tych które mają pewne wątpliwości lub dopuszczają wyjątki. Jeśli badany przynajmniej w jednym z dwóch pytań zaznaczył odpowiedź 3, 4 lub 5 był klasyfikowany jako osoba, która dopuszcza wyjątki w stosowaniu praw człowieka.
- Na poziomie grupy możemy zauważyć pewien wzrost (8 pkt procentowych) odsetka osób, które w pełni akceptują prawa człowieka. Stanowi to prawie ¼ grupy, która przed projektem poddawała je pod wątpliwość.

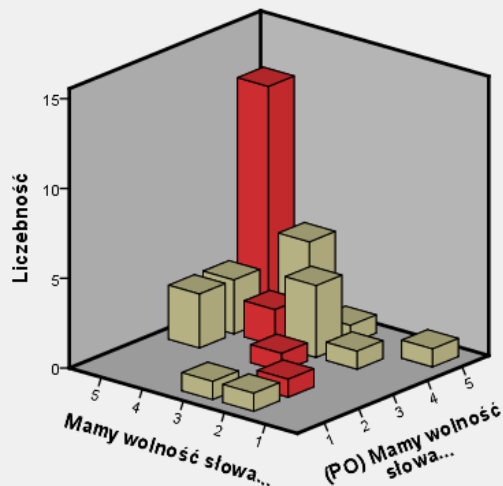
Stosunek do mowy nienawiści

Stosunek do mowy nienawiści w Internecie- zmiana

Mamy wolność słowa i każdy ma
prawo pisać co chce nawet jeśli
to kogoś obraża

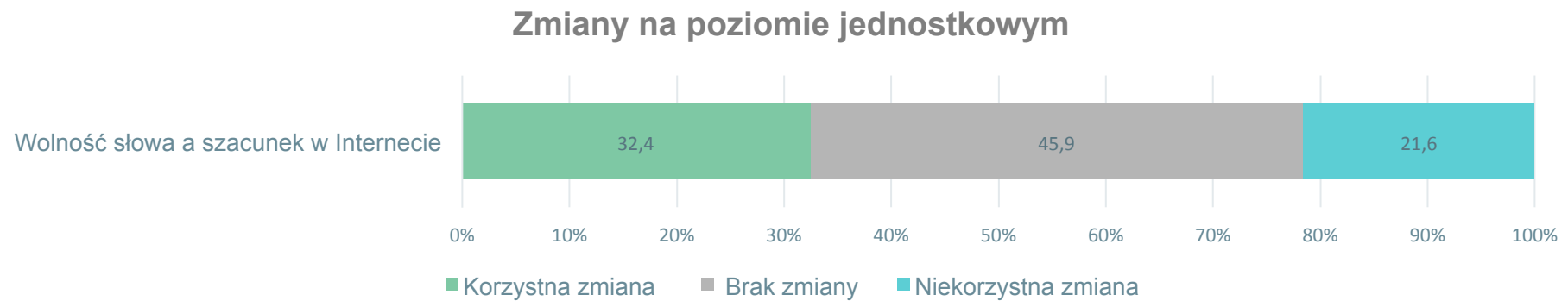
3% **8%** **19%** **19%** **51%**
5% **3%** **11%** **27%** **54%**

Pisanie takich obraźliwych rzeczy
powinno być zabronione

- Przed projektem około 70% uczniów rozumiało granice wolności słowa, po projekcie zrozumienie to wyraża 81% uczniów.
- Przed rozpoczęciem projektu około 11% uczniów przekładało wolność słowa ponad szacunek, po projekcie odsetek ten wynosi 8%. Największe zmiany zaszły w grupie osób prezentujących postawy ambiwalentne. Jest to spójne z wiedzą psychologiczną mówiącą, że bardzo trudno zmieniać ukształtowane i silne postawy, zdecydowanie łatwiej natomiast wpływać na osoby, które nie mają wyrazistych poglądów w określonej kwestii.

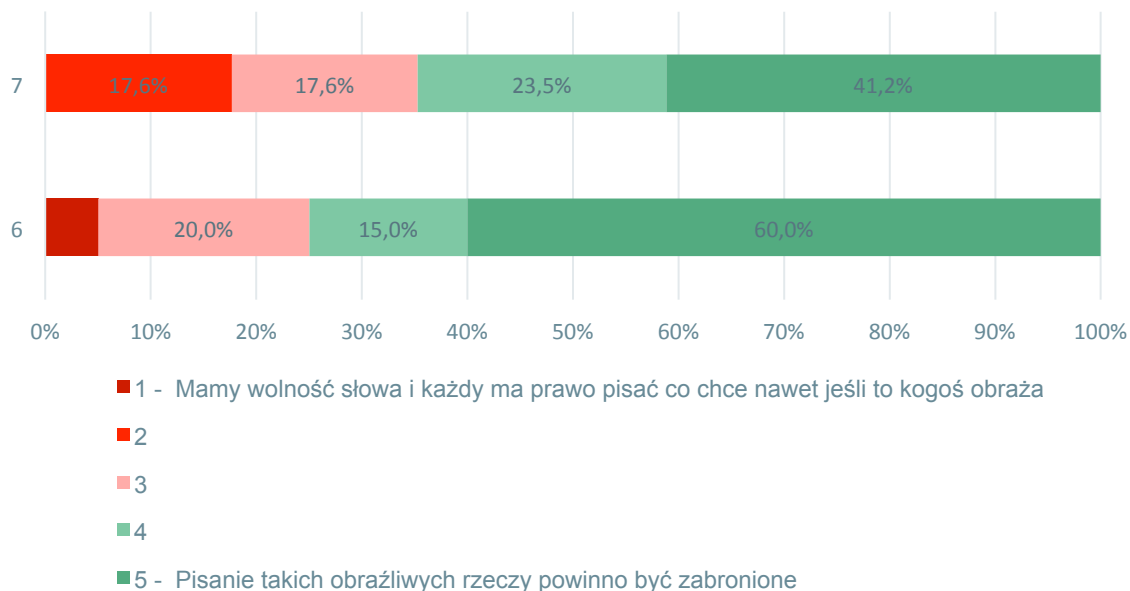
Stosunek do mowy nienawiści w Internecie- zmiana

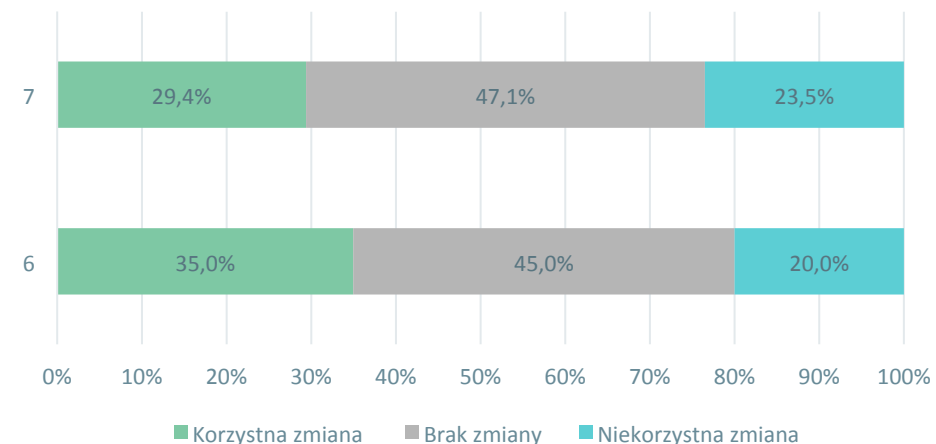
- U około 1/3 badanych można zaobserwować korzystną zmianę – mniejsze przyzwolenie na mowę nienawiści w Internecie.

Stosunek do mowy nienawiści– zmiana w podziale na klasy

Stosunek do mowy nienawiści

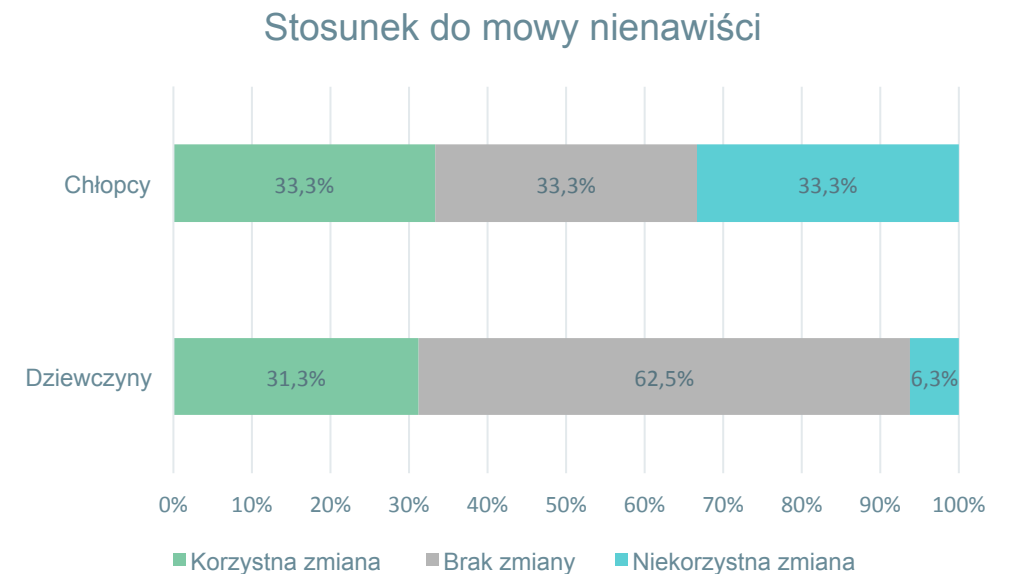
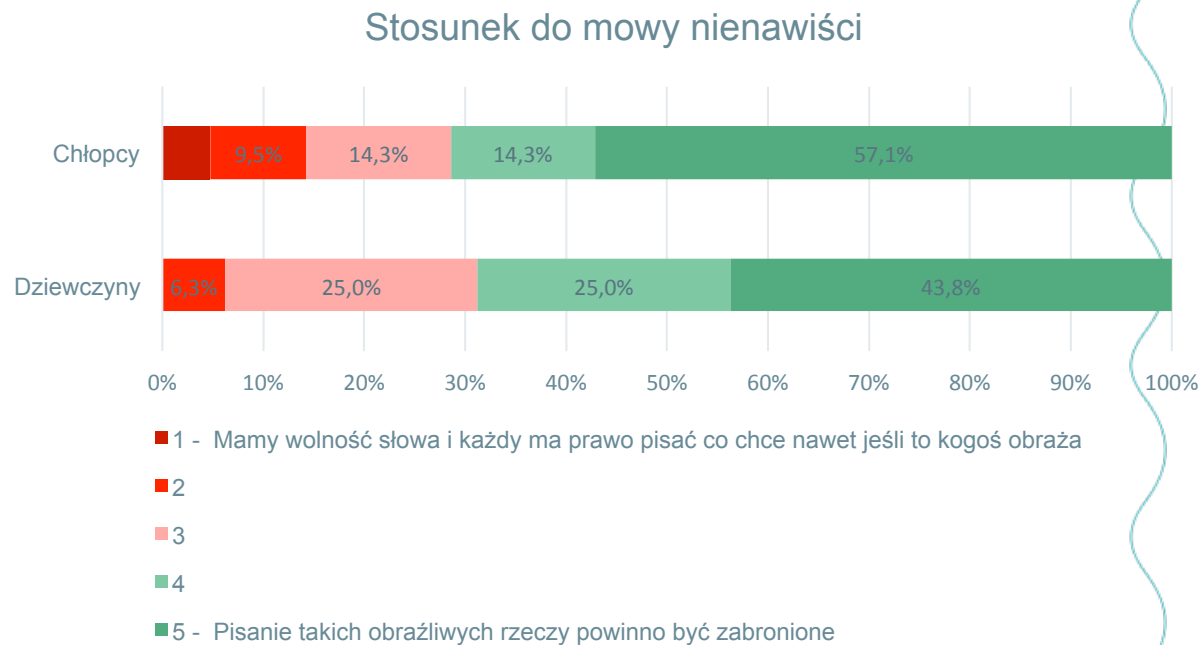

Stosunek do mowy nienawiści

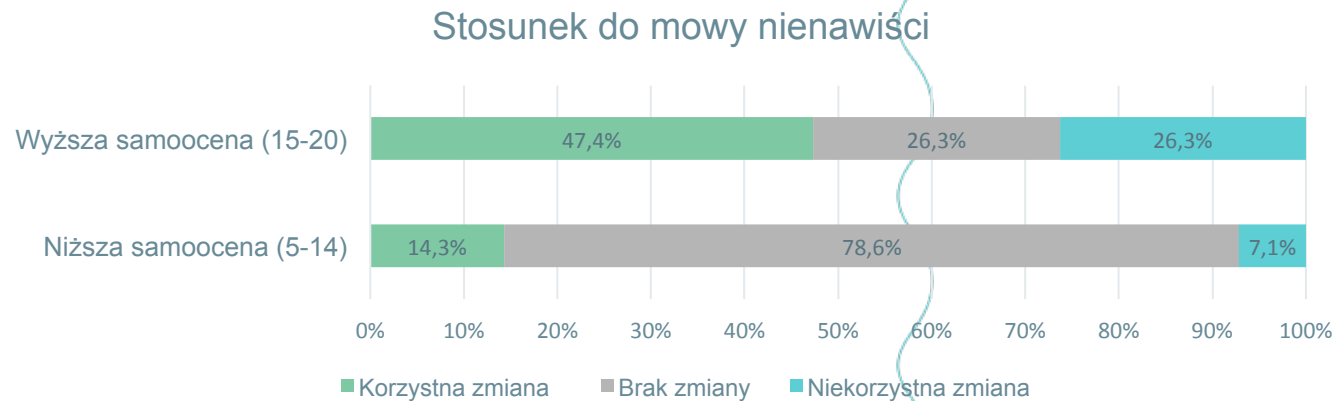
Wykres po lewej stronie pokazuje stosunek do mowy nienawiści przed rozpoczęciem projektu. Widzimy, że uczniowie 6 klasy częściej wyrażali jednoznaczny sprzeciw wobec przykładów mowy nienawiści niż uczniowie siódmej klasy. W 6 klasie możemy także zaobserwować nieco większy odsetek osób, u których nastąpiła korzystna zmiana, różnica wobec siódmoklasistów nie jest jednak znaczna., tym bardziej jeśli weźmiemy pod uwagę, wyjściowe gorsze wyniki w 7 klasie.

Stosunek do mowy nienawiści – zmiana w podziale na płeć

Wykres po lewej stronie pokazuje stosunek do mowy nienawiści przed rozpoczęciem projektu. Rozkład odpowiedzi wśród dziewczynek i chłopców jest zbliżony, chłopcy nieco częściej wyrażają bardzo zdecydowany sprzeciw wobec mowy nienawiści. Odsetek osób, u których nastąpiła korzystna zmiana jest podobny wśród obu płci, jednak wśród chłopców zdecydowanie częściej dochodziło do niekorzystnej zmiany.

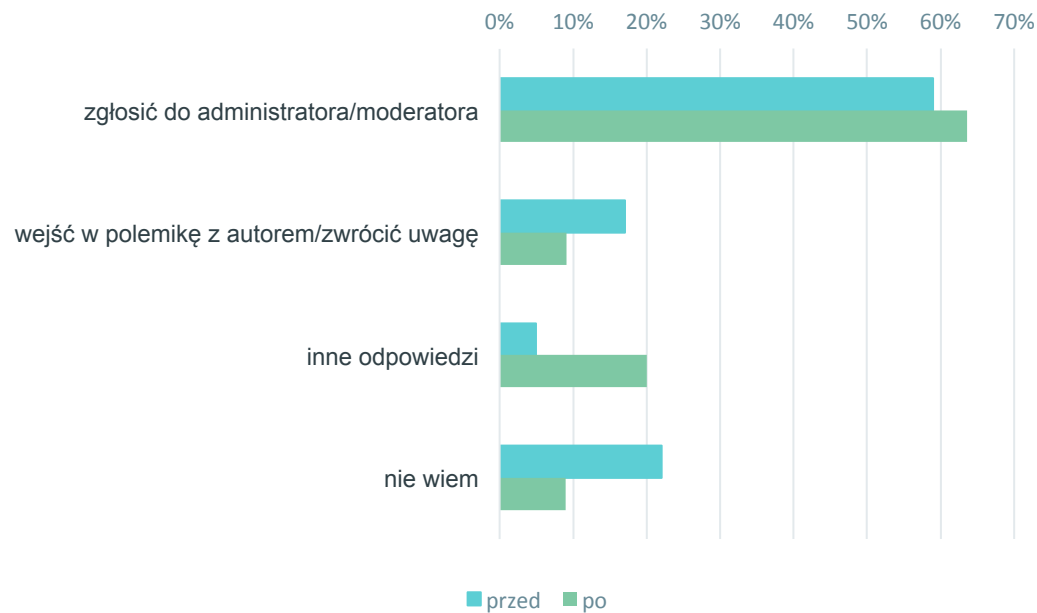
Stosunek do mowy nienawiści– zmiana a samoocena

- Wśród osób z wyższą samooceną zdecydowanie częściej dochodziło do korzystnej zmiany w obszarze stosunku do mowy nienawiści (zmniejszenia przyzwolenia na mowę nienawiści). W dużym stopniu wynika to z faktu, że przed rozpoczęciem projektu wśród osób z wyższą samooceną zdecydowanie większy odsetek uczniów wyrażał przyzwolenie dla mowy nienawiści niż wśród osób z niższą samooceną (wśród osób z niższą samooceną 64% zdecydowanie sprzeciwiało się mowie nienawiści, wśród osób z wyższą samooceną – 42%). Prawdopodobnie w ich przypadku wynikająca z dobrej samooceny pewność siebie wiązała się z odwagą do wygłaszania własnych poglądów i przekonaniem, że mają do nich prawo (niezależnie od ich treści). Za bardzo pozytywne należy zatem uznać, że grupę tę udało się przekonać, że pewne treści są niewłaściwe i niedopuszczalne. Być może odwagę w wyrażaniu własnego zdania mogą oni teraz wykorzystać np. do sprzeciwu wobec obraźliwych dla innych opinii i stwierdzeń.

Ocena kompetencji w zakresie reagowania na przemoc w Internecie

Wyobraź sobie, że na YouTube napotykasz film, który Twoim zdaniem jest dla kogoś tak obraźliwy, że nie powinien się tam znaleźć. Jak sądzisz co można zrobić w takiej sytuacji?

- Już przed rozpoczęciem zajęć, deklaracje uczniów wskazywały na ich stosunkowo wysokie kompetencje w kwestii reagowania na przemoc w Internecie.
- Na przestrzeni czasu nieznacznie wzrósł odsetek uczniów, deklarujących, że właściwą reakcją jest zgłoszenie materiału moderatorowi/ administratorowi.
- Zmalał odsetek uczniów, przekonanych o tym, że warto wchodzić w polemikę, co może sugerować, wykluczenie osób stosujących mowę nienawiści jako pełnoprawnych partnerów dyskusji.
- Zmniejszył się również odsetek uczniów, deklarujących brak wiedzy, co należy zrobić w przedstawionej sytuacji.
- Można również zaobserwować większe zróżnicowanie w ramach kategorii inne – np. częściej proponowano zwrócenie się z prośbą o pomoc do osoby dorosłej.

Skojarzenia związane z Janem Karskim

miły bohater
dobro
pomoc
szacunek
odwaga

- Uczniowie wskazali ponad 30 różnych skojarzeń związanych z Janem Karskim. Na rysunku zostały pokazane te powtarzające się najczęściej (tzn. wskazane przez co najmniej 3 osoby).
- Powtarzające się skojarzenia są jednoznacznie pozytywne, mają jednak bardzo ogólny charakter, nie widać, by istotną rolę młodzież przypisywała temu, że pomoc czy szacunek dotyczą kogoś, kto może być uznany za odmiennego, obcego i jest w pozycji słabszego.
- Pojedyncze osoby sytuowały postać Karskiego w kontekście Holocaustu/getta warszawskiego, które w jakiś sposób mogłoby sugerować istotną rolę przypisywaną działaniu w obronie „obcego” oraz słabszego.
- Brak skojarzeń - około 10%.

Wnioski i rekomendacje

- Zajęcia były oceniane przez uczniów jako atrakcyjne, angażujące i poruszające nowe treści. Nie ma istotnych różnic w ocenie poszczególnych warsztatów.
 - Pozytywna ocena zajęć może w dużym stopniu wynikać z faktu, że miały one zdecydowanie inną formę niż lekcje w szkole.
 - Pojedyncze zajęcia były dla uczniów zrozumiałe, jednak mają oni pewne problemy, by spojrzeć na nie jako pewną całość i zrozumieć cel całego przedsięwzięcia.
 - Deklaracje składane bezpośrednio po zajęciach sugerują, że uczniowie widzieli związki podejmowanej problematyki z ich codziennym życiem. Mieli jednak trudności by odnieść cały projekt do swoich codziennych doświadczeń.
- Większość uczniów uczestniczących w projekcie już przed serią warsztatów deklarowała zgodę co do konieczności traktowania każdego człowieka z szacunkiem, nie przejawiała uprzedzeń wobec „obcych”, zgadzała się z ideą praw człowieka oraz rozpoznawała i wyrażała sprzeciw wobec mowy nienawiści w Internecie. Odsetek osób, które prezentowały niepożądane postawy oscylował między 20% a 25%. Trzeba mieć zatem świadomość, że problem na który odpowiadał projekt dotyczył mniejszości uczniów. Jednakże, również dla pozostałych mógł odgrywać istotną rolę jako czynnik wzmacniający ich otwartość i przekonania.

- Przed rozpoczęciem projektu nieco częściej niepożądane postawy (skłonność do uprzedzeń, brak przekonania do konieczności traktowania wszystkich z szacunkiem, odmawianie praw człowieka przedstawicielom grup odmiennych kulturowo i religijnie, akceptacja dla mowy nienawiści w imię wolności słowa) występowały wśród uczniów klasy 7 niż klasy 6. Można zatem przypuszczać, że uprzedzenia tworzą się lub pogłębiają z upływem czasu. Wspomniane powyżej negatywne postawy częściej są również obecne wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

- Ze względu na ograniczenia metodologiczne badania (brak grupy kontrolnej) nie możemy jednoznacznie powiedzieć, czy zaobserwowane zmiany są wynikiem oddziaływania projektu czy też miały na nie wpływ inne czynniki zewnętrzne. Dla uproszczenia komunikacji używamy określeń „przed” i „po projekcie”, trzeba jednak pamiętać o tym zastrzeżeniu i mieć świadomość, że nie mamy możliwości określenia „czystego” wpływu samego projektu.

- Zebrane dane nie wskazują na wzrost ogólnego poziomu samooceny uczniów, choć zwiększył się odsetek osób, które mają świadomość, że posiadają wiele pozytywnych cech.
 - Odsetek uczniów, którzy nie prezentują żadnych uprzedzeń wzrósł o 9 pkt procentowych.
 - U 19% uczestników można zaobserwować pozytywną zmianę – przed projektem przejawiali symptomy uprzedzeń, po projekcie ich nie mają. Stanowi to prawie połowę osób, które przed projektem wyrażały symptomy uprzedzeń.
 - Zdecydowanie częściej uczniowie byli skłonni porzucić uprzedzenia w kontekście dalszych relacji, współistnienia z kimś odmiennym w sferze publicznej niż w przypadku bliskich relacji, wymagających bezpośredniego kontaktu i osobistego zaangażowania
- Po projekcie nieznacznie (o 3 pkt procentowe) wzrósł odsetek osób, które zgadzają się, że zawsze należy traktować ludzi z szacunkiem, niezależnie, czy się ich lubi czy nie. Spadł natomiast (o 8 pkt procentowych) udział osób, które zgadzają się co do konieczności traktowania z szacunkiem osób o odmiennych poglądach. Wydaje nam się jednak, że to zjawisko można tłumaczyć utożsamieniem przez dzieci traktowania kogoś z szacunkiem z szeroko pojmowanym szanowaniem kogoś i jego poglądów. Uczniowie, którzy nabyli przekonanie, że pewne poglądy i zachowania są nieakceptowalne mogli zatem odmawiać traktowania z szacunkiem osób o odmiennych poglądach. Pierwszy wskaźnik (traktowanie z szacunkiem a sympatia) jest bliższy doświadczeniom dzieci i uznajemy go za bardziej miarodajny.

- W przypadku kwestii traktowania z szacunkiem osób o odmiennych poglądach, niekorzystne zmiany częściej zachodziły wśród uczniów 6 klas niż 7, co pozostaje z spójne z postawioną wcześniej hipotezą. Młodsze dzieci mogły nie zrozumieć różnicy między traktowaniem kogoś z szacunkiem a szacunkiem dla osoby i jej poglądów.
- U około 11% uczestników projektu możemy zaobserwować pozytywną zmianę – przejście od przekonania, że są wyjątki, które usprawiedliwiają nietraktowanie kogoś z szacunkiem do przekonania, że zasada traktowania z szacunkiem każdego obowiązuje bezwzględnie. Stanowi to prawie połowę osób, które przed projektem nie były gotowe uznawać zasady bezwzględnego traktowania z szacunkiem.
- Można zaobserwować niewielki (8 pkt procentowych) wzrost odsetka osób, które wyrażają pełną akceptację dla praw człowieka.
- U 18% uczestników projektu doszło do korzystnej zmiany – o ile wcześniej byli skłonni odmawiać osobom odmiennym kulturowo lub etnicznie praw człowieka, po projekcie wyrażają ich pełną akceptację. Stanowi to prawie połowę osób, u których odnotowano przed projektem odnotowano brak pełnego przekonania do obowiązywania praw człowieka.

- Odsetek uczniów, którzy nie akceptują mowy nienawiści wzrósł o 11 punktów procentowych.
 - U około 1/3 badanych można zaobserwować pozytywną zmianę w obszarze stosunku do mowy nienawiści. Po projekcie wyrażają mniejszą niż przed projektem akceptację dla takich form wypowiedzi.
- Można zaobserwować wzrost odsetka uczniów, którzy wiedzą, jak należy reagować na niewłaściwe treści w Internecie. Większa grupa osób wyraża przekonanie, że niewłaściwe treści należy zgłaszać od razu do administratora,, mniejsza grupa natomiast jest skłonna do podejmowania dyskusji w Internecie z osobami posługującymi się mową nienawiści.

Rekomendacje

Rekomendacje ogólne dotyczące tworzenia kolejnych projektów

- Sugerujemy położenie większego nacisku na opracowanie tzw. „teorii programu” – jasne określenie celów programu/projektu i zakładanych rezultatów. Należy także zastanowić się, czy planowane działania mogą doprowadzić do ich osiągnięcia, w jaki sposób mają to zrobić. (dobrym pomysłem jest opracowanie modelu logicznego).
- Opracowując pomysły na kolejne projekty i planując ewaluację, należy mieć świadomość ograniczeń metod i technik badawczych, które zamierza się zastosować. Jeśli realizatorom projektu zależy na możliwie zobiektywizowanej ocenie wpływu projektu, konieczne jest przeprowadzenie badania z uwzględnieniem grupy kontrolnej. Przeprowadzenie badań jakościowych natomiast pozwoliłoby na poznanie sposobu myślenia badanych, mechanizmu oddziaływania programu oraz bardziej pogłębioną interpretację zależności zidentyfikowanych w badaniu ilościowym.

- Wiele badań naukowych wskazuje, że najskuteczniejszą metodą walki z uprzedzeniami i dyskryminacją wobec osób czy grup postrzeganych jako „obce” jest stworzenie możliwości bezpośredniego kontaktu oraz zaangażowanie obu stron we wspólne działanie. Wyniki badania wskazują, że im bliższa relacja, tym mniejszy spadek skłonności do uprzedzeń i dyskryminacji wśród młodych ludzi, biorących udział w Projekcie. Warto zatem w kolejnych działaniach zadbać o komponent, który pozwoli uczniom spotkać się z osobami odmiennymi etnicznie/religijnie/kulturowo i uczestniczyć we wspólnych aktywnościach.
- W kolejnych projektach warto eksperymentować z różnymi formami działań, sprawdzając, które są najlepiej przyjmowane przez uczniów i przynoszą oczekiwane rezultaty.
- Nawet jeśli uchwycona w badaniu zmiana wydaje się niewielka, należy pamiętać, że wywołanie znaczącej i trwałej zmiany zwykle wymaga czasu i powtarzania działań, także bez wątpienia należy kontynuować edukację w grupie docelowej.
- Warto zachować formułę zajęć, wyraźnie odróżniającą się od lekcji i prowadzonych poza szkołą.
- Wydaje się, że do uczniów dobrze przemawiają konkretne historie bohaterów, dobrze zatem wykorzystywać potencjał biografii Jana Karskiego.

- Warto zadbać o jasne i precyzyjne przedstawienie celu całego projektu uczniom, tak by mieli wiedzę, co łączy zajęcia i czemu służy całość przedsięwzięcia.
- Warto zastanowić się nad wyborem grupy docelowej. W oparciu o przeprowadzone badanie nie możemy sformułować jednoznacznej rekomendacji. Można jednak zastanowić się, czy prowadzić działania w szkołach, w której znaczna część uczniów jak pokazują wyniki badania może nie przejawiać uprzedzeń i wykazywać dużą akceptację dla praw człowieka oraz zasady szacunku, czy próbować docierać do grup, w których poziom uprzedzeń jest szczególnie wysoki.
- Projekt zakładał przedstawienie poruszanej problematyki w sposób możliwie bliski doświadczeniom uczniów, jednak celem autorów było budowanie postaw otwartości i tolerancji również w stosunku do „obcych” z którymi na co dzień dzieci nie mają kontaktu – np. osób odmiennych etnicznie, religijnie. Wydaje się jednak, że młodzież może mieć trudności z przełożeniem wiedzy i kompetencji, które zdobyły na zajęciach na poziom bardziej abstrakcyjnych problemów i podziałów etnicznych/religijnych/kulturowych. Warto rozważyć wprowadzenie tych wątków do programów kolejnych szkoleń, oczywiście przedstawiając je w sposób adekwatny do wieku.

- Polecamy następujące publikacje poruszające kwestie ewaluacji programów służących poprawie relacji międzygrupowych
 - Gordon Allport (1954) , *The Nature of Prejudice*, rozdział *Evaluation of programs*
 - John F. Dovidio, Peter Glick, Laurie A. Rudman (red.) (2005), *On the Nature of Prejudice. Fifty Years after Allport*, rozdział *Intergroup Relations Program Evaluation*.

- W przypadku pytań i wątpliwości, zapraszamy do kontaktu z autorami raportu:
 - Łukasz Ostrowski: lostrowski@stocznia.org.pl
 - Katarzyna Wójcikowska: kwojcikowska@stocznia.org.pl